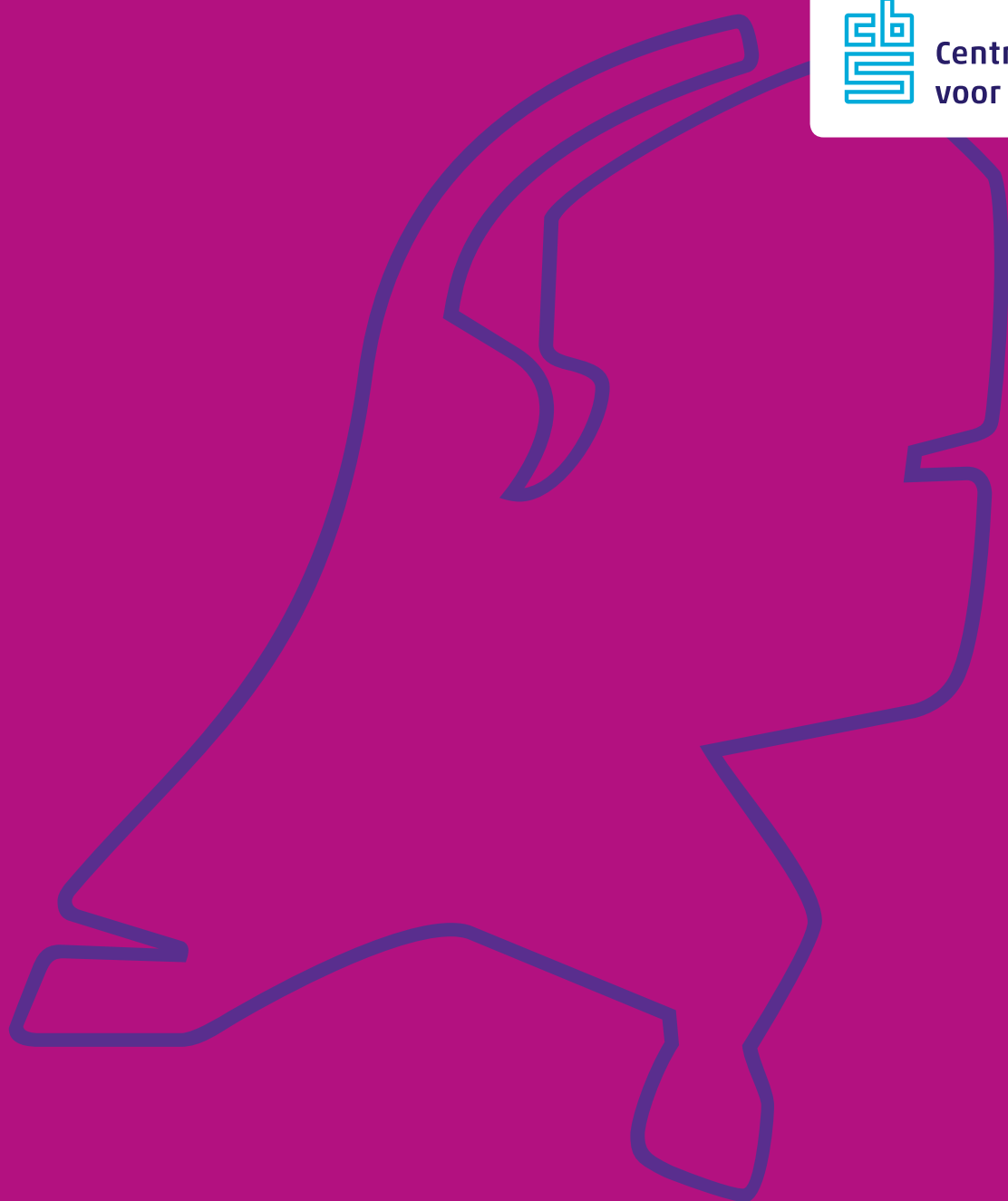

De regionale economie

2012

Centraal Bureau
voor de Statistiek

De regionale

economie

2012

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
-	Nihil
-	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2012-2013	2012 tot en met 2013
2012/2013	Het gemiddelde over de jaren 2012 tot en met 2013
2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2012 en eindigend in 2013
2010/'11-2012/'13	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2010/'11 tot en met 2012/'13

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Centraal Bureau voor de Statistiek, Grafimedia
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Fax 045 570 62 68
ISBN 978-90-357-2103-6
ISSN 1877-2773

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2013.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

1. Inleiding 5

- 1.1 Zeeuwse economie lichtste krimp in 2012 6
- 1.2 De regionale rekeningen 7

2. Economische groei en investeringen 8

- 2.1 Drenthe het meest getroffen door de crisis 9
- 2.2 Welvaart sterkst gekrompen in Flevoland en Zuid-Holland 10
- 2.3 Groei investeringen in Flevoland in 2010 door leasemaatschappijen 13

3. Werkgelegenheid en inkomen 17

- 3.1 Afname werkgelegenheid in Zuid-Holland in 2011 18
- 3.2 Beschikbaar inkomen daalt in Zeeland en Friesland in 2010 19

4. Drie krimpregio's uitgelicht 21

- 4.1 Krimp in een aantal regio's 22
- 4.2 Verschillen in leeftijdsopbouw 22
- 4.3 Arbeidsmarkt en economische structuur 24
- 4.4 Bruto regionaal product en bbp per hoofd 26

5. De malaise in de bouwnijverheid 28

- 5.1 De terugval van de bouwnijverheid 29
- 5.2 Hoe is de bouwnijverheid samengesteld? 30
- 5.3 Krimp bouw in Groningen het grootst 31

Bijlagen 32

- I Tabellen 33
- II Indeling bedrijfstakken en -klassen, gebaseerd op de SBI 2008 39
- III Indeling van COROP-gebieden naar provincie en landsdeel 40

Begrippen 42

Technische toelichting 44

Publicaties 46

Medewerkers 47

1.

Inleiding

In 2012 kromp de Nederlandse economie met 1,2 procent. In Zeeland kromp de economie het minst en in Noord-Brabant, Overijssel, Gelderland en Friesland het meest. In de crisisperiode 2008-2012 kwam de landelijke jaarlijkse krimp uit op 0,6 procent. Tussen de provincies zijn er grote verschillen in het effect van de crisis. Drenthe komt als grootste verliezer uit de bus: de economie kromp hier het sterkst. Verder blijkt dat in de krimpregio's Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuwsch-Vlaanderen de economie in de crisisperiode harder is gekrompen dan het landelijk gemiddelde. Het bbp per hoofd van de bevolking kromp in deze jaren het sterkst in Zuid-Holland en Flevoland. In 2011 kromp de werkgelegenheid alleen in provincie Zuid-Holland. In Zeeland en Friesland daalde het beschikbaar inkomen in 2010, in tegenstelling tot de ontwikkeling in Nederland als geheel. Alle provincies werden geraakt door de malaise in de bouw, Groningen het meest.

1.1 Zeeuwse economie lichtste krimp in 2012

Gemiddeld is de Nederlandse economie in de crisisjaren 2008-2012 met 0,6 procent per jaar gekrompen. Tussen provincies zijn er behoorlijke verschillen in het effect van de crisis. De provincie Drenthe werd met een jaarlijkse gemiddelde krimp van 1,1 procent het meest getroffen, gevolgd door Gelderland. De provincie Noord-Brabant kromp met gemiddeld 0,4 procent het minst. Over de periode 2008-2012 kromp het bbp per hoofd in Nederland met 4,4 procent. De krimp was met ongeveer 6 procent het grootst in Flevoland en Zuid-Holland. Het bbp per hoofd kromp het minst in Zeeland.

De werkgelegenheid groeide in 2011 met 34 duizend arbeidsjaren. De werkgelegenheid groeide in 2011 in alle provincies, behalve in Zuid-Holland. In Drenthe groeide de werkgelegenheid in 2011 met 1,9 procent het sterkst. Het beschikbaar inkomen van huishoudens steeg in 2010 landelijk met 1,4 procent. Alleen in Zeeland en Friesland daalde het beschikbaar inkomen.

Naast een hoofdstuk over de economische groei en investeringen per provincie en een hoofdstuk over de werkgelegenheid en inkomen staan in deze publicatie als speciale onderwerpen drie krimpregio's en de bouw centraal. In een aantal regio's in Nederland, waaronder Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuwsch-Vlaanderen, daalt het inwonersaantal. Dit heeft grote gevolgen voor de economische ontwikkeling in deze gebieden. Zo is de economie van de hier boven genoemde regio's in de crisisperiode 2008-2012 harder gekrompen dan het landelijk gemiddelde en is in Oost-Groningen en Zuid-Limburg het arbeidsvolume harder gedaald. Verder blijkt dat de grote krimp van de bouwnijverheid zichtbaar is in alle provincies. Over de hele periode 2008-2011 kromp het volume van de toegevoegde waarde van de bouw met 11 procent. In Groningen was de krimp met 18 procent het sterkst.

1.2 De regionale rekeningen

De regionale rekeningen zijn – conform Europese afspraken – overgegaan op een nieuwe standaard bedrijfsindeling, de SBI 2008. Deze nieuwe indeling is afgestemd op veranderingen die vanaf 1993 in de productie van goederen en diensten hebben plaatsgevonden. Bij de regionale rekeningen is bij de introductie van de SBI 2008 overgegaan op een publicatieniveau van 21 bedrijfstakken voor de definitieve jaren. Deze indeling is Europees geharmoniseerd en wordt ook gebruikt door de nationale rekeningen. Regionale uitkomsten op basis van de SBI 2008 zijn op dit moment beschikbaar voor de jaren 2008 en later. In 2013 komt een tijdreeks beschikbaar vanaf 1995. Gepubliceerde cijfers gebaseerd op de SBI 1993 blijven beschikbaar in het archief van StatLine.

De regionale rekeningen leveren regionale cijfers over de economische groei, het bruto binnenlands product (bbp), het bbp per hoofd van de bevolking, de werkgelegenheid, de verdeling van de toegevoegde waarde over de bedrijfstakken en de bijdrage van iedere bedrijfstak aan het bbp. Daarnaast bieden de regionale rekeningen gegevens over de investeringen per regio en de regionale inkomensverdeling per regio. De regionale gegevens zijn uitsluitend beschikbaar op jaarbasis. De regionale cijfers sluiten aan op de jaarcijfers van de nationale rekeningen. De gegevens over 2012 hebben, evenals die over 2011, een voorlopig karakter. Dit wordt in grafieken en tabellen aangeduid met een sterretje achter het jaartal. Cijfers over het verslagjaar 2010 en voorgaande jaren zijn definitief. Bij het samenstellen van deze publicatie is nog maar een beperkt aantal cijfers over het verslagjaar 2012 uit de regionale rekeningen beschikbaar. De publicatie richt zich hierdoor op het nader voorlopig jaar 2011. De gegevens over de investeringen in vaste activa en de huishoudens lopen niet verder dan tot 2010. De nieuwste cijfers komen net te laat om nog mee te nemen in deze publicatie. Zodra nu nog ontbrekende gegevens beschikbaar komen, worden deze, net zoals alle overige gegevens van de regionale rekeningen, opgenomen in de CBS database StatLine, onder thema Macro-economie/ Regionale rekeningen. Deze is toegankelijk via de CBS website www.cbs.nl.

2.

Economische

groei en

investerings

In 2012 kromp de Nederlandse economie met 1,2 procent. In Noord-Brabant, Overijssel, Gelderland en Friesland was de krimp nog een stuk groter. Bezien over de hele 'crisisperiode' 2008–2012 komt Drenthe als grootste verliezer uit de bus: de economie kromp hier het sterkst. Het bbp per hoofd van de bevolking kromp in deze jaren het sterkst in Zuid-Holland en Flevoland. In Flevoland kwam dat vooral door een sterke bevolkingsgroei, want de Flevolandse economie kromp minder dan gemiddeld. De investeringsquote lag in Flevoland het hoogst en de investeringen namen in 2010 in deze provincie ook het meeste toe.

2.1 Drenthe het meest getroffen door de crisis

De Nederlandse economie kromp in 2012 met 1,2 procent. Al vanaf het tweede kwartaal van 2011 bevindt Nederland zich in een periode van laagconjunctuur. Daarvoor was er een periode van herstel, na de historische krimp van 3,7 procent in 2009. Het bbp lag anno 2012 nog altijd lager dan in 2008, het jaar dat de kredietcrisis met de val van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers werd ingeluid. Gemiddeld is de Nederlandse economie in de jaren 2008–2012 met jaarlijks 0,6 procent gekrompen.

Regionaal ging het in 2012 vooral slecht in de provincies Noord-Brabant, Overijssel, Gelderland en Friesland. De economieën van deze provincies krompen met 1,5 à 1,7 procent. Alleen de provincie Groningen groeide in 2012 licht, maar dit was louter te danken aan de gaswinning. Exclusief delfstoffenwinning kromp de economie van de provincie Groningen met 1,0 procent. Wordt de delfstoffenwinning buiten beschouwing gelaten, dan deed Zeeland het met een krimp van 0,2 procent het in 2012 verreweg het minst slecht. Met name de chemie, die erg belangrijk is voor de Zeeuwse economie, deed het in 2012 goed.

Bezien over de hele periode 2008–2012 deed Groningen het het best, met een gemiddelde groei van 0,8 procent per jaar. Ook hier zorgt de delfstoffenwinning echter voor een sterke vertekening: exclusief delfstoffenwinning kromp de economie van deze provincie jaarlijks met gemiddeld 0,9 procent. De delfstoffenwinning is goed voor 40 procent van de waarde die in de provincie Groningen wordt toegevoegd. Gezien het geringe nut dat de provincie van de aardgaswinning heeft in verhouding tot de toegevoegde waarde die ermee gepaard gaat, worden de provincies hieronder vergeleken exclusief delfstoffenwinning.

Van alle provincies deed Drenthe het het slechtst, met een jaarlijkse gemiddelde krimp van 1,1 procent. Hierna volgen de twee andere noordelijke provincies, Groningen en Friesland, plus Gelderland en Zuid-Holland, met een jaarlijkse gemiddelde krimp van 0,9 à 1,0 procent. In Limburg lag de gemiddelde krimp op 0,7 procent, in de overige provincies op 0,4 à 0,5 procent. Noord-Brabant heeft ondanks een slecht 2012 van de crisis tot dusverre het minste te lijden gehad, maar het verschil met de nummers twee t/m vier is gering.

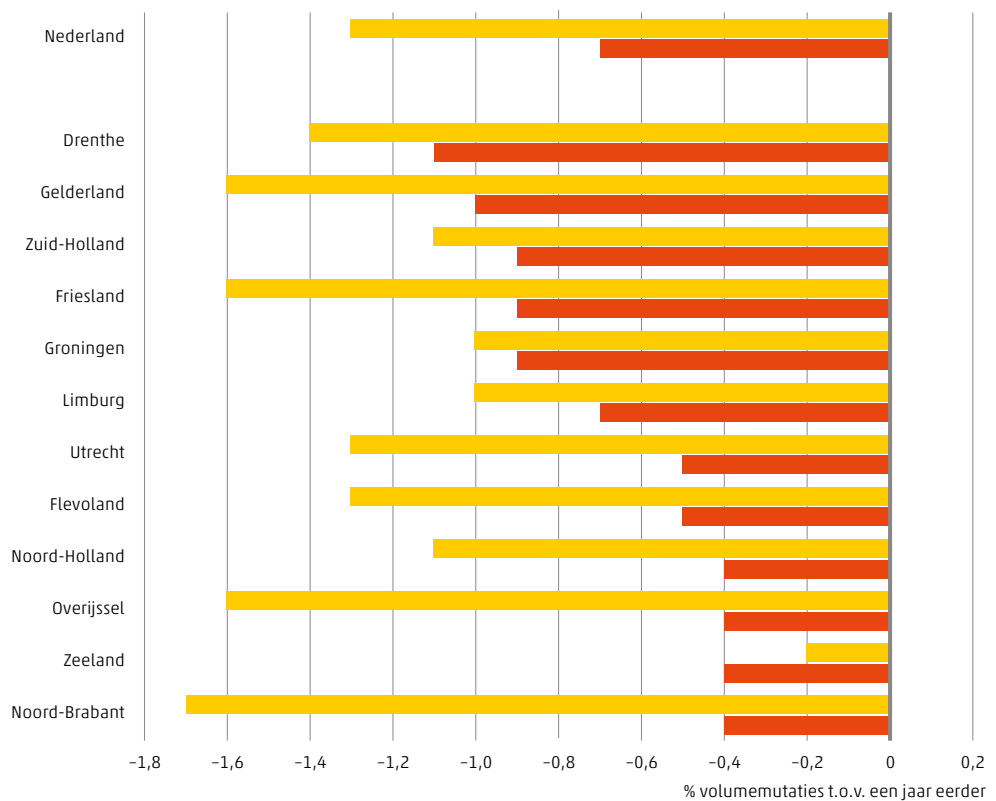
Er zijn dus behoorlijke verschillen in het effect van de crisis. In Noord-Brabant is het bbp in de jaren 2008–2012 met 1,5 procent geslonken, in Drenthe 4,3 procent. De bedrijfstak die tot dusverre verreweg het meest te lijden heeft gehad van de crisis is de bouwrijverheid.

Gemiddeld ging de bouw met bijna 5 procent per jaar achteruit. Ook de zakelijke dienstverlening had het zwaar. Zowel de advisering als de verhuur van onroerende goederen kromp jaarlijks met gemiddeld 2,7 procent. Van de wat grotere bedrijfstakken was er verder nog stevige krimp te zien bij informatie en communicatie, vervoer en opslag, en financiële instellingen. Afgaande op krimp en relatieve omvang was de negatieve bijdrage van deze bedrijfstakken het grootst.

Groei was er de voorbije jaren vooral in de gezondheids- en welzijnszorg. Dit is tevens een van de grootste bedrijfstakken. Ook het omvangrijke openbaar bestuur is in de jaren 2008-2012 nog gegroeid. Er was weliswaar een krimp in 2012, maar aan deze krimp ging een grotere groei vooraf. Resumerend zijn er zes bedrijfstakken die landelijk gezien in hoge mate aan de krimp hebben bijgedragen, en twee bedrijfstakken die deze enigszins hebben getemperd. Drenthe heeft naar verhouding veel zorg en openbaar bestuur en maar weinig zakelijke dienstverlening, ICT en financiële instellingen. Van de krimpende bedrijfstakken is alleen de bouw er licht oververtegenwoordigd. Desalniettemin komt Drenthe over de periode 2008-2012 als slechtste uit de bus. Vergelijken we de Drentse groeicijfers per bedrijfstak met de landelijke gemiddelden, dan blijkt dat vrijwel elke bedrijfstak het in Drenthe slechter doet dan gemiddeld in Nederland.

In Gelderland, de provincie die als één na slechtste uit de bus komt, is de krimp vooral te wijten aan de handel (groot- plus detailhandel tezamen), de industrie en de financiële

2.1.1 Ontwikkeling bbp exclusief delfstoffenwinning

Bron: CBS, regionale rekeningen.

instellingen. Deze krompen sterker dan het landelijke gemiddelde. Bovendien zijn de handel en de industrie in Gelderland relatief groter dan gemiddeld. De omvangrijk bouw kromp in Gelderland ook stevig, maar wel minder dan gemiddeld, zodat het effect van de krimp op het Gelderse bbp ongeveer samenviel met het landelijke gemiddelde. In Zuid-Holland zorgde de omvangrijke bouw wel voor extra krimp. Ook het openbaar bestuur, de financiële instellingen en de zorg droegen bij aan de extra krimp van de provincie. Het openbaar bestuur, groot in Zuid-Holland vanwege de Haagse ministeries, kromp hier in de jaren 2008–2012 al enigszins. De zorg groeide wel, maar de groei bleef achter bij het landelijke gemiddelde. De financiële instellingen krompen in Zuid-Holland veel sterker dan gemiddeld.

Door de krimp van het (landelijke) openbaar bestuur kende Den Haag (en omstreken) als enige van de vier grote steden krimp in de jaren 2008–2012. In Utrecht en omstreken was er een kleine groei, de agglomeraties Amsterdam en Rotterdam groeiden in 2008–2012 met gemiddeld 1 procent per jaar. Die groei werd behaald in de jaren 2010–2011, want in 2012 krompen de economieën van alle vier de stedelijke gebieden.

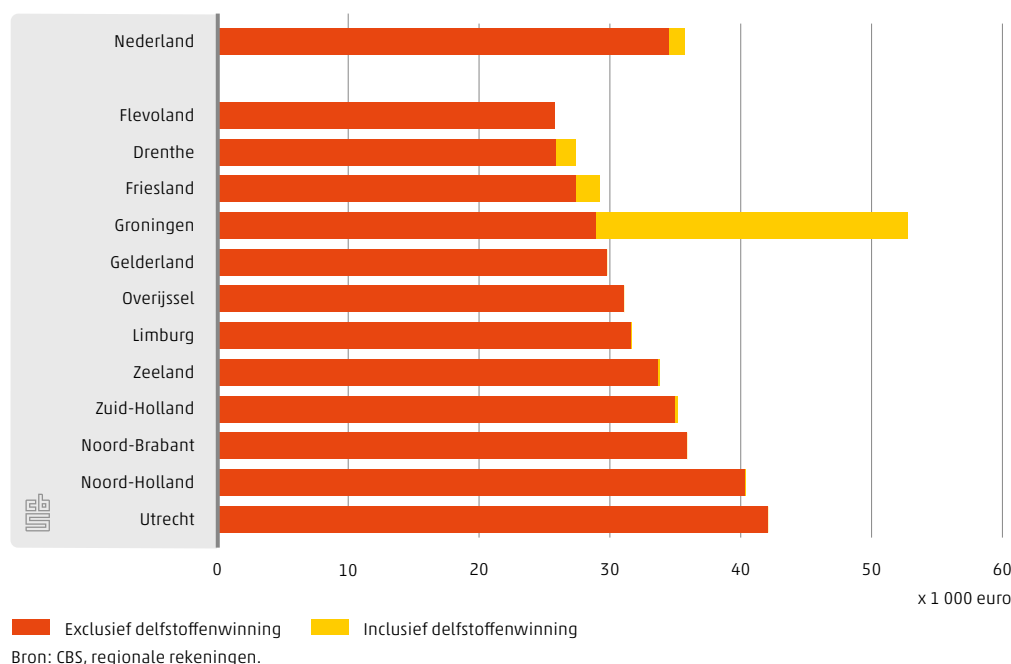
2.2 Welvaart sterkst gekrompen in Flevoland en Zuid-Holland

Wordt de delfstoffenwinning meegenomen, dan kent de provincie Groningen al jaren het hoogste bbp per inwoner. Doordat de strengheid van de winter een sterke invloed heeft op de aardgasproductie, varieert het Groningse bbp per inwoner nogal sterk in de tijd. In 2012 kwam het Groningse bbp per inwoner uit op 53 duizend euro, in 2009 was het maar 46 duizend euro. Het bbp per inwoner is een grove maar veel gebruikte maat voor de welvaart.

Exclusief delfstoffenwinning heeft de provincie Utrecht al jarenlang heeft hoogste bbp per hoofd. In 2012 kwam het uit op 42 duizend euro. Noord-Holland is al jaren de op een na welvarendste provincie, met in 2012 een bbp per hoofd van 40 duizend euro. Gedurende de crisisjaren 2008–2012 hebben zich kleine verschuivingen op de ranglijst voorgedaan. Tot 2010 stond Zuid-Holland vrijwel elk jaar op de derde plek. Vanaf 2010 nam Noord-Brabant die plek in en zakte Zuid-Holland naar de vierde plaats. Het bbp per Noord-Hollandse inwoner kwam in 2012 iets boven het Nederlands gemiddelde uit, dat 35 duizend euro per persoon bedraagt. Het bbp per hoofd in Zuid-Holland viel in 2012 samen met het landelijk gemiddelde.

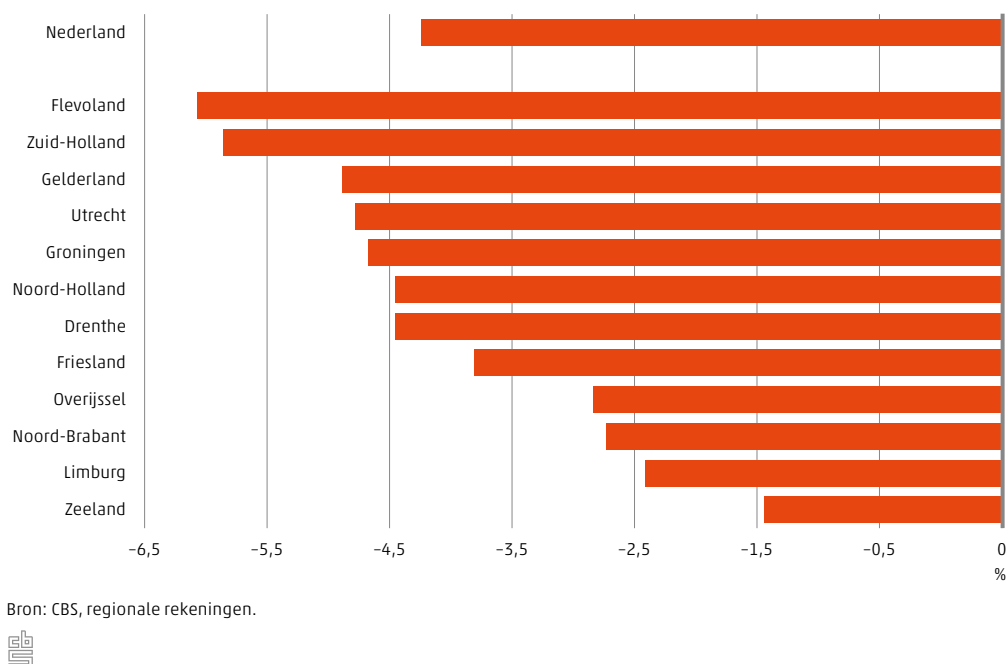
De stijging van Noord-Brabant ten koste van Zuid-Holland is enerzijds veroorzaakt door de economische ontwikkeling en anderzijds door de bevolkingsontwikkeling. Dat Noord-Brabant minder kromp dan de andere provincies komt vooral door een sterke groei van de zorg, het openbaar bestuur en de energiebedrijven. Ook lag de krimp van de ICT-sector er onder het landelijke gemiddelde. In de provincie Zuid-Holland zorgde vooral de nulgroei in 2011 en de krimp in 2012 van het openbaar bestuur voor een kleinere groei. Naast de economische factoren speelde zoals gezegd ook de bevolkingsgroei een rol in de verschillende ontwikkeling van het bbp per hoofd. In de jaren 2008–2012 groeide de bevolking van Zuid-Holland met 2,5 procent en die van Noord-Brabant met 1,5 procent. Zuid-Holland is de provincie met het hoogste aantal inwoners en absoluut gezien tevens de hoogste bevolkingsgroei.

2.2.1 Bbp per inwoner, 2012*

Over de periode 2008–2012 kromp het bbp per hoofd in Nederland met 4,4 procent. In deze periode kromp het bbp per hoofd in alle provincies. De krimp was met ongeveer 6 procent het grootst in Flevoland en Zuid-Holland. Het bbp per hoofd kromp het minst in Zeeland, waar relatief kleine economische krimp gepaard ging met een stagnatie van de bevolkingsgroei. Doordat de bevolking in Drenthe vrijwel gelijk bleef, bleef de daling van het bbp per hoofd hier ondanks de sterke economische krimp beperkt tot 4,6 procent. De provincie steeg zelfs van de twaalfde naar de elfde plaats op de ranglijst, ten koste van Flevoland. Flevoland zakte een plaats vanwege de sterke bevolkingsgroei. In Flevoland heeft overigens het grootste percentage werkenden een baan buiten de eigen provincie.

2.2.2 Ontwikkeling bbp per inwoner (excl. delfstoffenwinning), 2008–2012*

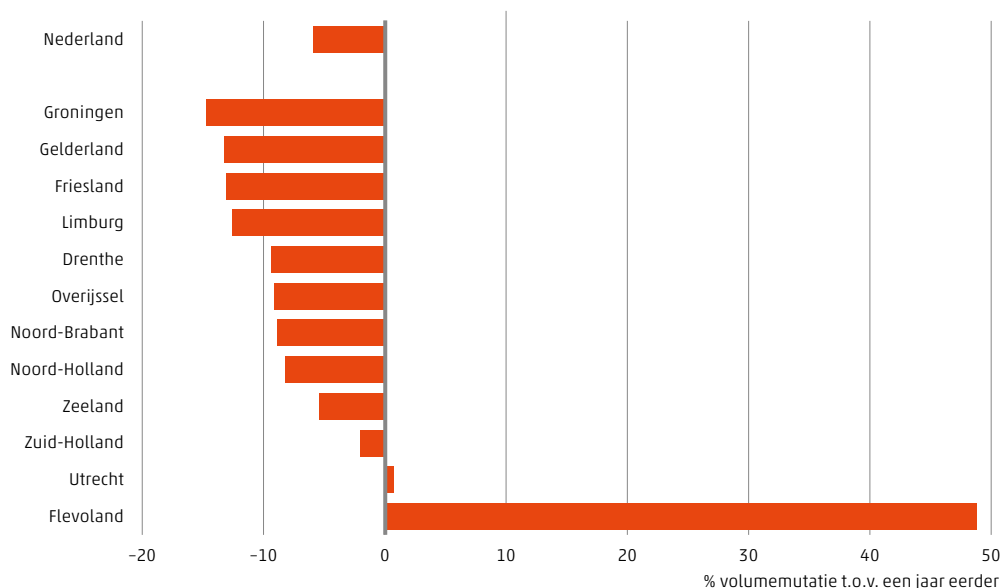

2.3 Groei investeringen in Flevoland in 2010 door leasemaatschappijen

De investeringen in vaste activa per regio zijn op het moment van schrijven nog maar bekend tot 2010. Bij investeringen in vaste activa gaat het om materiële en immateriële activa zoals gebouwen, vervoermiddelen, machines, computers, software en minerale exploratie. In 2010 bedroegen de totale investeringen in vaste activa bijna 104,6 miljard euro. Dit is een krimp van ongeveer 6 procent ten opzichte van 2009, ondanks dat de economie in 2010 groeide. De investeringen waren ook in 2009 al gekrompen. In 2011 was er een opleving, maar in 2012 daalden de investeringen alweer. Dat de investeringen zo sterk achterblijven, komt vooral door de malaise in de bouw. Maar ook op andere terreinen nemen de investeringen af.

De investeringen krompen in 2010 niet in elke regio. Met name in Flevoland groeiden de investeringen in 2010 fors, met bijna 50 procent. Ook in de provincie Utrecht was er een lichte investeringsgroei. In andere delen van het land krompen de investeringen wel. De grote groei in Flevoland werd veroorzaakt door een sterke toename van de investeringen in de zakelijke dienstverlening. De commerciële dienstverlening omvat in Flevoland meer dan 50 procent van de totale productie. In Zuid-Holland en Zeeland krompen de investeringen licht. In de provincie Groningen krompen de investeringen met 15 procent het sterkst, op de voet gevolgd door Gelderland en Friesland.

2.3.1 Investeringen in vaste activa per provincie, 2010*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

In de regel vinden de grootste investeringen plaats in de bedrijfstak verhuur en handel van onroerend goed. Het gaat hierbij vooral om bouw van woningen en kantoren. In 2010 bedroegen de investeringen in deze bedrijfstak bijna 32 miljard euro, 4 miljard euro minder dan in 2009. Daarmee was deze bedrijfstak nog altijd goed voor een aandeel van

meer dan 30 procent van de totale investeringen. In vrijwel alle provincies worden de meeste investeringen door deze bedrijfstak gedaan, met Gelderland als koploper. Hier lag het aandeel in 2010 op meer dan 35 procent. De overheid en de zorg hebben tezamen met ongeveer 23 procent eveneens een groot aandeel in de totale investeringen. Bij de overheid gaat het onder meer om grond-, weg- en waterbouwkundige werken (GWW).

2.3.2 Investerings in vaste activa naar bedrijfstak 2010*¹⁾

	Land- bouw, bos- bouw en visserij	Delf- stoffen win- ning	Indu- strie	Ener- gie	Water- bedrij- ven en afval- beheer	Bouw- nijver- heid	Handel, vervoer en horeca	Informatie en com- merciële dienst- verlening	Finan- ciële dienst- ver- lening	Verhuur en handel van onro- rend goed	Zake- lijke dienst- ver- lening	Over- heid en zorg	Cultuur, recreatie, overige diensten	Totaal
	mln euro													
Nederland	3 945	2 039	7 262	2 730	2 137	1 707	12 329	3 196	4 893	31 506	7 549	23 995	1 292	104 580
Groningen	119	115	266	90	312	40	293	184	89	791	68	713	31	3 112
Friesland	229	220	221	48	26	42	252	51	218	889	120	811	47	3 176
Drenthe	131	191	174	111	26	29	158	23	59	636	128	532	28	2 227
Overijssel	342	7	594	53	43	115	484	177	170	1 777	222	1 540	70	5 594
Flevoland	161	-	85	687	43	34	179	77	50	971	1 717	441	23	4 469
Gelderland	567	6	700	272	364	162	953	161	788	3 951	428	2 761	150	11 264
Utrecht	135	10	269	106	61	98	1 385	555	587	2 435	1 307	2 561	119	9 629
Noord-Holland	275	259	873	327	402	175	2 836	894	1 296	5 353	1 486	3 564	248	17 988
Zuid-Holland	525	559	1 385	549	324	730	3 625	685	738	7 169	1 177	6 153	297	23 916
Zeeland	168	4	252	275	55	24	400	28	69	762	34	411	28	2 509
Noord-Brabant	884	6	1 880	100	304	213	1 221	289	578	5 158	673	3 390	178	14 876
Limburg	409	9	563	110	177	45	542	72	250	1 614	188	1 084	73	5 135

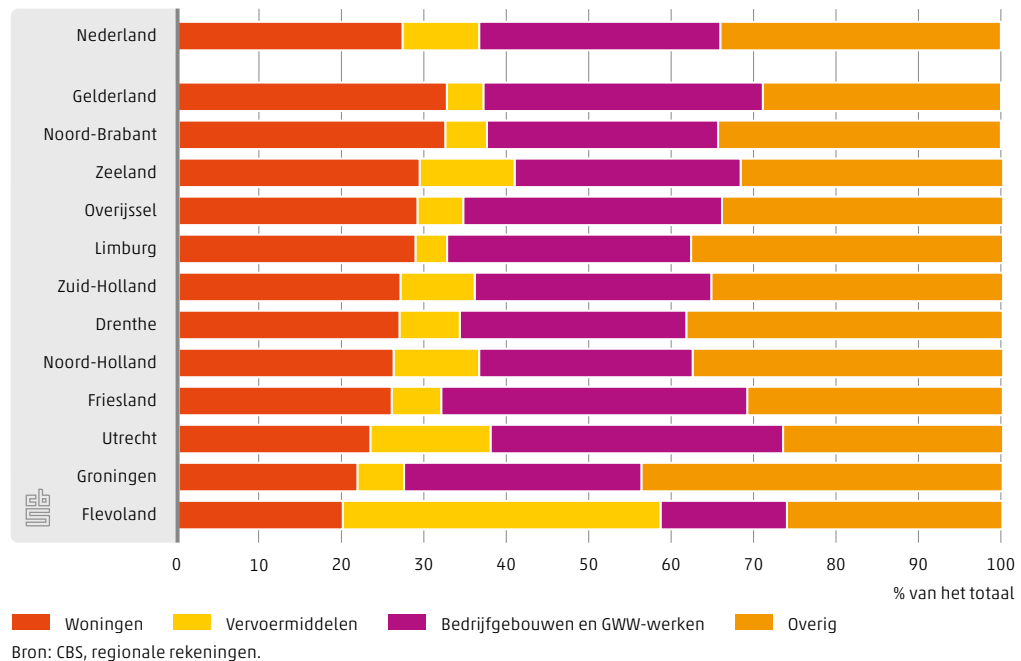
Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

In 2010 omvatten investeringen in woningen ruim 27 procent van de totale investeringen. Door de onzekerheid op de woningmarkt lag dit lager dan in de voorafgaande jaren. In 2009 was het nog 29 procent. In de Randstedelijke provincies is het aandeel van de investeringen in woningen iets kleiner dan in de overige provincies. In Gelderland (33 procent) en Noord-Brabant (32 procent) is het aandeel van de investeringen in woningen het grootst. De provincie Flevoland investeert met 20 procent relatief het minst in woningen.

Door de vestiging van leasemaatschappijen in Flevoland wordt het investeringsniveau in deze provincie vanaf 2000 gedomineerd door investeringen in vervoersmiddelen. In 2008 gingen de investeringen in vervoersmiddelen door de economische teruggang sterk omlaag. Het aandeel van de investeringen in vervoersmiddelen in Flevoland daalde toen van bijna 50 naar 16 procent. In 2009 stegen de investeringen in vervoersmiddelen, tot 907 miljoen euro. Hiermee liep het aandeel op tot bijna 29 procent. In 2010 liep het aandeel verder op tot bijna 39 procent. Het geïnvesteerde bedrag bedroeg in 2010 iets meer dan 1,7 miljard euro.

2.3.3 Investerings in vaste activa naar type, 2010*

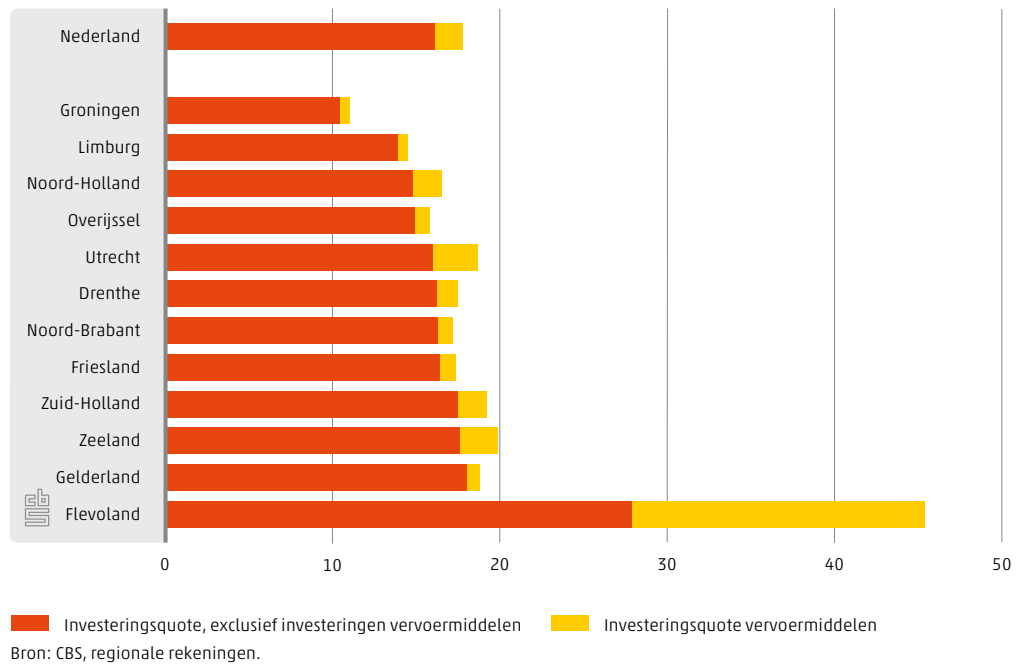

De investeringsquote geeft de investeringen als percentage van het bbp. De investeringsquote kent vanaf 2008 een dalende trend. In 2008 bedroeg de investeringsquote nog 21 procent. In 2009 daalde die naar 20 procent, in 2010 nam de investeringsquote verder af tot nog geen 18 procent.

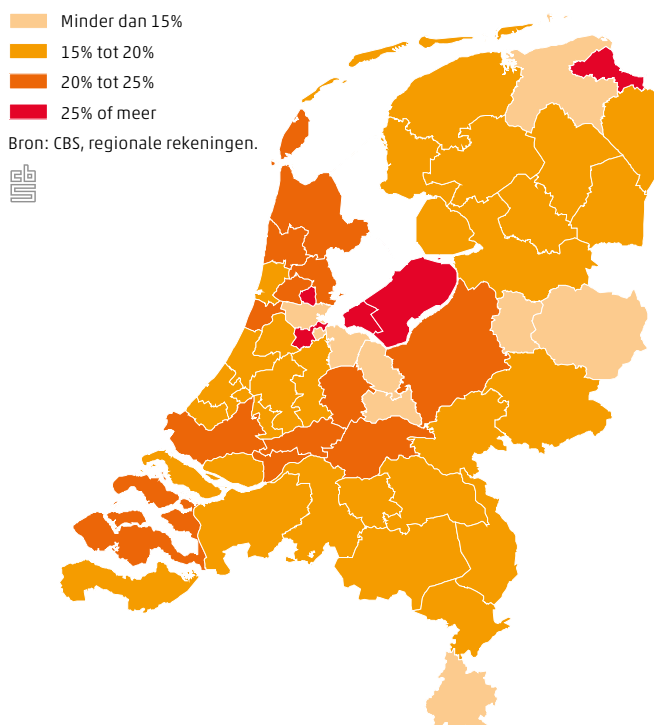
De investeringsquote in Flevoland was in 2010 met 46 procent van het bruto regionaal product hoger dan in 2009, toen die nog 32 procent bedroeg. Deze toename was vooral te danken aan de eerder genoemde stijging van investeringen in vervoermiddelen. De investeringsquote van Flevoland is verreweg het hoogst, ook wanneer vervoermiddelen niet in de vergelijking worden meegenomen. De provincie Groningen had in 2010 evenals in 2009 de laagste investeringsquote (11 procent). De hoge toegevoegde waarde vanwege de delfstoffenwinning is hiervoor verantwoordelijk. Als de delfstoffenwinning buiten beschouwing wordt gelaten, valt het niveau van de investeringen in Groningen samen met het landelijke gemiddelde van 21 procent. De investeringsquote van Limburg valt dan met 14 procent het laagste uit.

Van de 52 regionale gebieden in Nederland hadden in 2010 de regio's Almere en Flevoland-Midden de hoogste investeringsquote (meer dan 40 procent). De regio's overig Groningen en Amsterdam hadden de laagste investeringsquote (minder dan 15 procent). Het type investeringen van Almere en Flevoland-Midden is verschillend. De eerder genoemde investeringen in vervoermiddelen zijn vooral geconcentreerd in Almere. In Flevoland-Midden wordt vooral veel in machines en installaties geïnvesteerd.

2.3.4 Investeringsquote vervoermiddelen, 2010*

2.3.5 Investeringsquote, 2010*

3.

Werkgelegenheid en inkomen

In 2011 steeg de werkgelegenheid in alle provincies behalve Zuid-Holland. De stijging van de werkgelegenheid was een reactie op het herstel in 2010. Gedurende 2011 kwam aan dat herstel een einde. Het herstel in 2010 is ook zichtbaar in het beschikbaar inkomen. Dit steeg dat jaar overal, behalve in Zeeland en Friesland.

3.1 Afname werkgelegenheid in Zuid-Holland in 2011

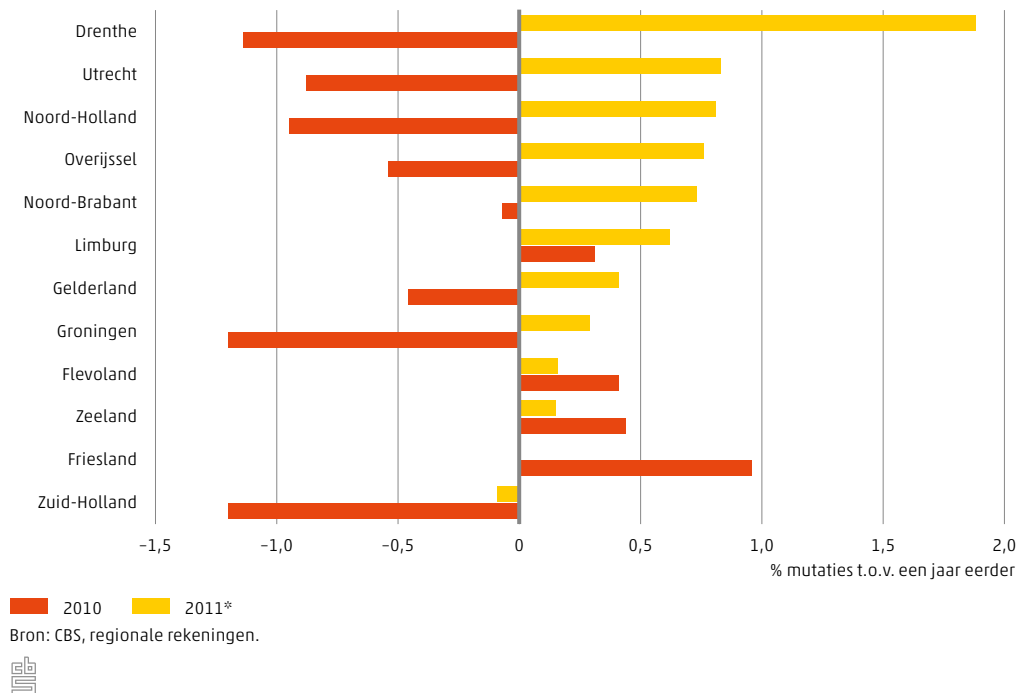
Regionale gegevens over werkgelegenheid en inkomens zijn bij het ter perse gaan van deze publicatie nog maar beschikbaar over 2011, respectievelijk 2010. In 2010 vond herstel plaats van de stevige economische krimp in 2009. In 2011 hield dit herstel nog even aan, maar in het tweede kwartaal belandde de Nederlandse economie in een langdurige periode van laagconjunctuur. Na een krimp van de werkgelegenheid in 2009 en 2010, groeide deze in 2011 met 0,5 procent. Het nominaal beschikbaar inkomen steeg in 2010 met 1,4 procent.

In 2011 nam het totaal aantal gewerkte arbeidsjaren van werkzame personen toe met 34 duizend ten opzichte van een jaar eerder. In 2010 was de werkgelegenheid nog afgenomen met 40 duizend. De groei in 2011 kwam voornamelijk voor rekening van de handel vervoer en horeca, overheid en zorg, en de zakelijke dienstverlening. Met name bij de bouw, de industrie en de financiële dienstverlening kromp de werkgelegenheid.

De werkgelegenheid groeide in 2011 in alle provincies, behalve Zuid-Holland en Friesland. In Zuid-Holland daalde de werkgelegenheid, in Friesland bleef de werkgelegenheid op hetzelfde niveau. De daling in Zuid-Holland lag voornamelijk aan de afgenomen werkgelegenheid bij de bouw, de zakelijke dienstverlening en overheid en zorg. De werkgelegenheid bij de zakelijke dienstverlening en overheid en zorg (tezamen) daalden hier tegen het landelijke beeld in. Bij de overheid speelt de afname van de werkgelegenheid in en rondom Den Haag. In Drenthe groeide de werkgelegenheid in 2011 met 1,9 procent het sterkst. Hier zorgden zakelijke dienstverlening en overheid en zorg (tezamen) juist voor banengroei. De groei van de werkgelegenheid in Drenthe werd op grote afstand gevolgd door die in Utrecht, Noord-Holland, Overijssel en Noord-Brabant (0,7 à 0,8 procent).

Van alle COROP-gebieden nam de werkgelegenheid in Groot-Amsterdam het sterkst toe. Dit heeft onder meer te maken met de werkgelegenheidsstructuur in en rondom de hoofdstad. De groei van de werkgelegenheid in dit gebied kwam vooral voor rekening van de handel, vervoer en horeca, en de zakelijke dienstverlening. Beide bedrijfstakken groeiden in het hele land, maar zijn in de regio Groot-Amsterdam traditioneel sterk vertegenwoordigd.

3.1.1 Ontwikkeling werkgelegenheid, 2009-2011*

3.2 Beschikbaar inkomen daalt in Zeeland en Friesland in 2010

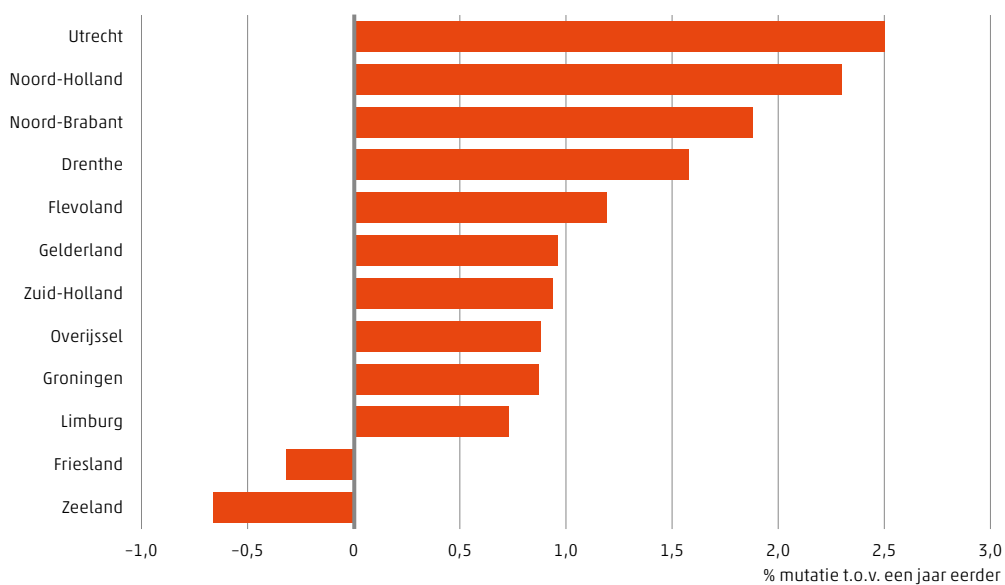
Het beschikbaar inkomen van huishoudens steeg in 2010 landelijk met 1,4 procent, niet gecorrigeerd voor inflatie. Het inkomen steeg het snelst in Utrecht en Noord-Holland, met respectievelijk 2,5 en 2,3 procent. Alleen in Zeeland en Friesland daalde het beschikbaar inkomen, met respectievelijk 0,7 en 0,3 procent.

Het beschikbaar inkomen van huishoudens is opgebouwd uit een inkomensdeel dat bestaat uit inkomsten uit loon, uitkering, eigen bedrijf of vermogen, minus een uitgavendeel dat bestaat uit belastingen, sociale premies, rentebetalingen en overige inkomensoverdrachten. De grootste inkomstenbron vormt de beloning van werknemers. Deze steeg in 2010 in alle provincies. In Groningen bedroeg de stijging echter 2,0 procent, in Friesland was zij vrijwel nihil. De inkomsten uit sociale uitkeringen, na de beloning de grootste inkomstenbron, stegen veel sneller, tot 6,1 procent in Groningen. De inkomsten uit eigen bedrijf het 'gemengd inkomen' en de inkomsten uit vermogen daalden in 2010, zij het minder dan in 2009. Alleen in Flevoland en Drenthe was er sprake van een stijging van het gemengd inkomen.

Het inkomensdeel van het beschikbaar inkomen nam voor heel Nederland nauwelijks toe, maar er was wel sprake van een daling van de uitgavendeel van het beschikbaar inkomen. In de provincies waar het beschikbaar inkomen terugliep, Zeeland en Friesland, was er naast een daling van de uitgavensdeel sprake van een nog grotere daling van de inkomstendeel van het beschikbaar inkomen. In beide provincies liepen de inkomsten

terug door een daling van het gemengd inkomen en het inkomen uit vermogen. Ook in Overijssel, Gelderland en Limburg liepen de inkomsten terug, maar dit werd door een grotere daling van de uitgaven gecompenseerd.

3.2.1 Ontwikkeling van het beschikbaar inkomen, 2010*

Bron: CBS, regionale rekeningen.

4.

Drie

krimpregio's

uitgelicht

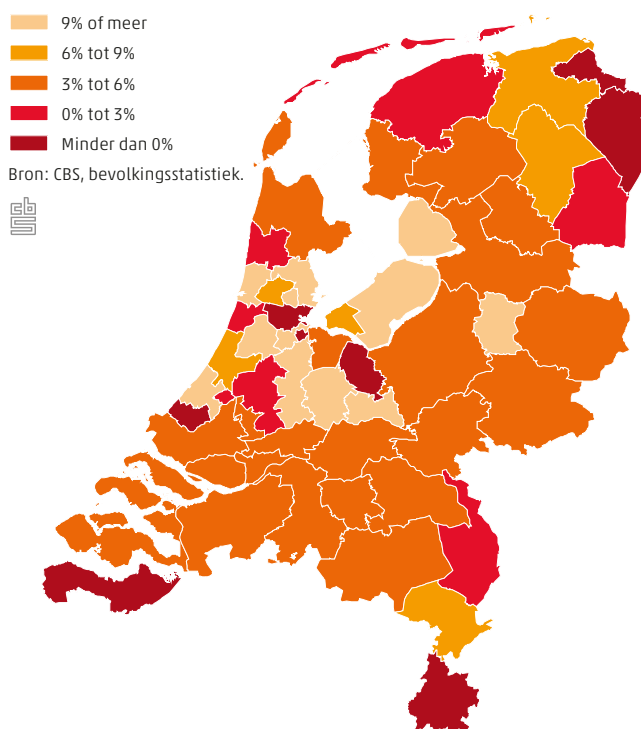
In een aantal regio's in Nederland, waaronder Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuwsch-Vlaanderen, daalt het inwonersaantal. Dit heeft grote gevolgen voor de economische ontwikkeling in deze gebieden. Zo is de economie van de hier boven genoemde regio's in de crisisperiode 2008–2012 harder gekrompen dan het landelijk gemiddelde en is in Oost-Groningen en Zuid-Limburg het arbeidsvolume harder gedaald.

4.1 Krimp in een aantal regio's

Terwijl de Nederlandse bevolking als geheel nog steeds groeit, hebben enkele regio's al geruime tijd te maken met een afname van het inwonersaantal. Met name in een aantal regio's aan de randen van Nederland daalt de bevolking. Dit heeft grote gevolgen voor de economieën hiervan. Doordat het aantal inwoners daalt of van samenstelling verandert, vergrijzen dorpen, verdwijnen banen, scholen, winkels en andere voorzieningen. Dit artikel beschrijft ontwikkelingen in drie krimpregio's: Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuwsch-Vlaanderen. Eerst wordt bekeken in welke mate de bevolking sinds 2000 is gedaald en hoe de leeftijdsopbouw is veranderd. Daarna wordt op basis van een aantal economische indicatoren gekeken hoe deze regio's de crisisperiode 2008–2012 hebben doorstaan in vergelijking met het landelijke gemiddelde.

In de periode 2000–2012 is de Nederlandse bevolking gegroeid met 5,2 procent. De provincies Flevoland en Utrecht en de agglomeraties Den Haag en Amsterdam zijn in deze periode veel sneller gegroeid dan het landelijke gemiddelde. De noordelijke provincies

4.1.1 Bevolkingsgroei per COROP-regio, 2000–2012

groeiden daarentegen maar matig. Alleen in provincie Limburg kromp de bevolking, met 1,7 procent. Als wordt gekeken binnen de provincies dan blijkt dat de bevolking is gekrompen in meerdere regio's. Voor de analyse is de COROP-indeling gehanteerd: deze bestaat uit 40 regio's, gedefinieerd op economische basis en over het algemeen geconcentreerd rond één of meer stedelijke kernen. Zoals blijkt uit figuur 4.1.1 hebben zeven regio's hun bevolking tussen 2000 en 2012 zien dalen: Oost-Zuid-Holland, Delfzijl en omgeving, Zuid-Limburg, Delft en Westland, Zuidoost-Zuid-Holland, Oost-Groningen en Zeeuwsch-Vlaanderen. De bevolking in Oost-Groningen, Delfzijl en omgeving en Zeeuwsch-Vlaanderen daalt al sinds 2004, in Zuid-Limburg daalt de bevolking al sinds 1998. In de analyse hieronder is gekozen voor drie krimpregio's uit uiteenlopende delen van Nederland namelijk, Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuwsch-Vlaanderen.

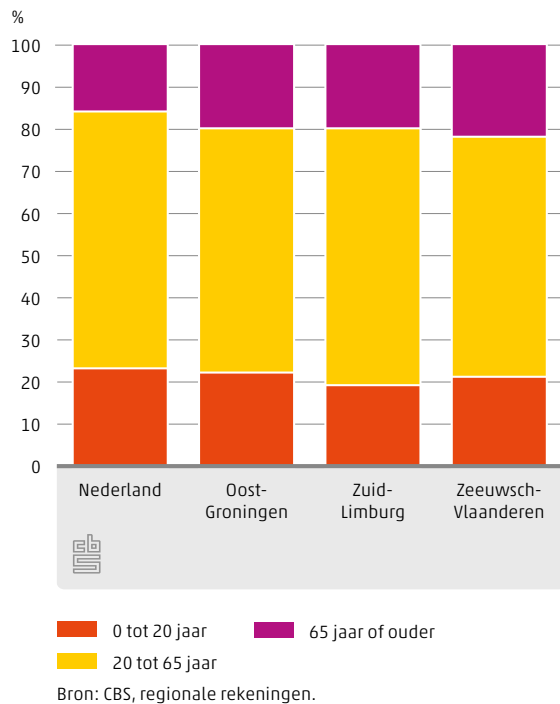
4.2 Verschillen in leeftijdsopbouw

Verschillen in regionale bevolkingsontwikkeling worden veroorzaakt door verschillen in natuurlijke aanwas (geboorten min sterfte) en binnenlandse- en buitenlandse migratie. In de drie krimpregio's Zuid-Limburg, Oost-Groningen en Zeeuwsch-Vlaanderen was de natuurlijke aanwas tussen 2000 en 2012 negatief, in tegenstelling tot Nederland als geheel, dat nog altijd een geboorteoverschot kende. Vooral in Zeeuwsch-Vlaanderen is er sprake van een groot sterfteoverschot. In deze regio kan de bevolkingskrimp tussen 2000 en 2012 zelfs volledig worden toegeschreven aan het sterfteoverschot. In Oost-Groningen en Zuid-Limburg was in dezelfde periode ongeveer de helft van de bevolkingskrimp het gevolg van het sterfteoverschot en de rest kwam door een negatieve binnenlands- en buitenlands migratiesaldo.

De negatieve natuurlijke aanwas in de krimpregio's wordt veroorzaakt doordat de bevolking in deze regio's sterk vergrijsd. Zoals figuur 4.2.1 toont zijn de verschillen niet zeer groot, maar het valt op dat de drie besproken krimpregio's – en vooral Zeeuwsch-Vlaanderen – sterker vergrijsd zijn dan de gemiddelde bevolking van Nederland. Verder ligt het percentage jongeren iets lager. Het percentage jongeren is in Nederland als geheel vrijwel stabiel, maar in de krimpregio's neemt het af, het meest in Zuid-Limburg. Dit komt door het vertrek van jongeren naar stedelijke gebieden in andere regio's. Schoolverlaters zijn daarbij een zeer belangrijke groep jongeren, aangezien een deel van hen voor de keuze staat waar zij onderwijs, werk en woonruimte gaan zoeken en hebben zij van alle leeftijdsgroepen de hoogste migratiefrequentie. Ook hoogopgeleiden verhuizen vaak om elders passend werk te kunnen vinden.

Jonge personen die vertrekken uit perifere gebieden keren vaak ook niet terug, waardoor onder andere de potentiële beroepsbevolking niet wordt aangevuld. De bevolking in de werkzame leeftijd (hier twintig- tot vijftigjarige) is in de drie krimpregio's al geruime tijd aan het dalen: tussen 2000 en 2012 in Oost-Groningen met 5,7 procent, in Zeeuwsch-Vlaanderen met 4,6 procent en in Zuid-Limburg zelfs met 9,9 procent. In Nederland is gedurende deze periode de potentiële beroepsbevolking nog gestegen met 2,9 procent. Het percentage mensen in de werkzame leeftijd was in 2012 in Zuid-Limburg wel ongeveer gelijk aan het Nederlands gemiddelde (61 procent); in de beide andere regio's was het iets lager (57 à 58 procent).

4.2.1 Leeftijdsofbouw, 2012*

4.3 Arbeidsmarkt en economische structuur

Een bevolkingskrimp in een bepaalde regio kan gevolgen hebben voor de arbeidsmarkt. De afname van de potentiële beroepsbevolking leidt tot een verkleining van het arbeidsaanbod. Een tekort aan arbeidskrachten kan nadelige gevolgen hebben voor werkgevers in de regio. Het kan de strijd om arbeidskrachten verscherpen en bedrijven kunnen mogelijkwijs moeilijker aan voldoende gekwalificeerd personeel komen.

Tussen 2000 en 2012 nam het arbeidsvolume in Nederland af met 1,2 procent. In twee van de drie krimpregio's (Oost-Groningen en Limburg) is het arbeidsvolume in de crisisperiode harder gedaald dan het landelijke gemiddelde. Vooral in Oost-Groningen daalde de werkgelegenheid met 3,9 procent hard. In Zeeuwsch-Vlaanderen daalde de werkgelegenheid ongeveer even hard als in Nederland als geheel.

4.3.1 Arbeidsvolume werkzame personen, 2011*

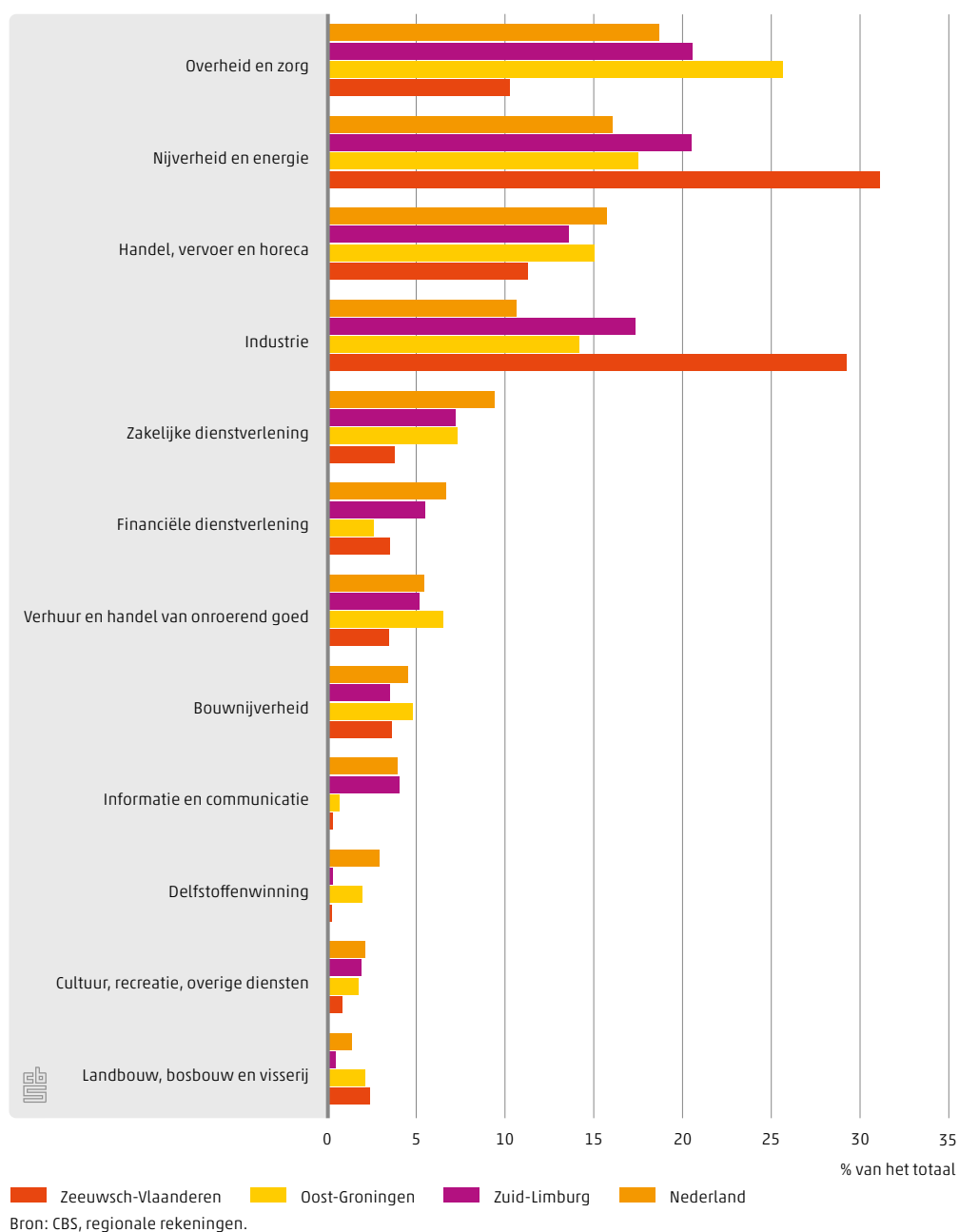
		Nederland	Oost-Groningen	Zeeuwsch-Vlaanderen	Zuid-Limburg
Totaal	x 1 000	6 753	42	39	223
Commerciële dienstverlening	% totaal	50	38	46	47
Niet-commerciële dienstverlening	% totaal	34	39	28	37
Landbouw en nijverheid	% totaal	16	23	26	17
Mutatie t.o.v. 2008	%	-1,2	-3,9	-1,0	-1,6

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Verschillen in ontwikkelingen op de arbeidsmarkt kunnen worden verklaard uit de verschillen in economische structuur van de regio's. De commerciële dienstverlening is over het algemeen het meest dynamische onderdeel van de economie, en die is in de krimpregio's wat kleiner dan in Nederland als geheel. Dit geldt vooral in Oost-Groningen. Hier valt slechts 38 procent van het arbeidsvolume onder de commerciële dienstverlening, tegenover 50 procent in Nederland als geheel. Niet-commerciële diensten (overheid, gezondheidszorg, onderwijs en dergelijke) zijn daar en in Zuid-Limburg juist relatief sterk vertegenwoordigd.

Als wordt gekeken naar de bijdrage van de bedrijfstakken aan de toegevoegde waarde dan blijkt dat in 2011 in Oost-Groningen en Limburg de bedrijfstak overheid en zorg een bijdrage van respectievelijk 26 en 21 procent aan de toegevoegde waarde leverde.

4.3.2 Bijdrage bedrijfstakken aan de toegevoegde waarde, 2011*

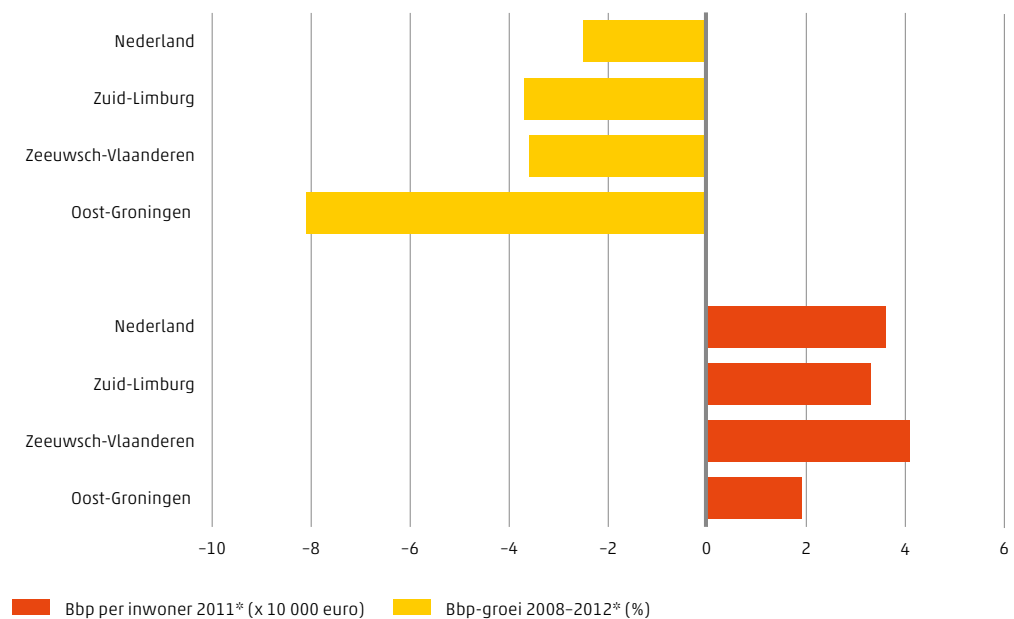
De economie van Zeeuwsch-Vlaanderen leunt met respectievelijk 29 en 31 procent zwaar op de industrie en nijverheid. Oost-Groningen profiteert van de delfstoffenwinning in de provincie Groningen.

4.4 Bruto regionaal product en bbp per hoofd

Verschillen in economische structuur kunnen ook zorgen voor verschillen in economische ontwikkeling. In de krimpregio's kromp de economie veel harder dan het Nederlandse gemiddelde. Tussen 2008-2012 kromp de Nederlandse economie als geheel met 2,5 procent. In Oost-Groningen ging de economie in de genoemde periode met 8,1 procent achteruit, in Zuid-Limburg en Zeeuwsch-Vlaanderen met ruim 3,5 procent. Het bbp per inwoner daalde in bovengenoemde gebieden ook meer dan het landelijk gemiddelde. Desondanks valt op dat het bbp per inwoner in Zeeuwsch-Vlaanderen met 41 duizend euro in 2011 hoger lag dan het gemiddelde voor Nederland (36 duizend euro).

In Oost-Groningen en in mindere mate Zuid-Limburg ligt het bbp per inwoner lager dan het gemiddelde voor Nederland. In Oost-Groningen ligt het bbp per hoofd zelfs ongeveer 40 procent onder het landelijk gemiddelde en hiermee heeft deze regio de laagste bbp per inwoner van alle COROP-gebieden van Nederland. Zeeuwsch-Vlaanderen heeft de hoogste bbp per inwoner van de drie krimpregio's. Dat Oost-Groningen het slechter doet dan Zeeuwsch-Vlaanderen en Zuid-Limburg komt wellicht doordat de recreatiesector in deze regio relatief zwak is: maar weinig toeristen van buiten de regio komen hier naartoe.

4.4.1 Economische groei en bbp per inwoner

Bron: CBS, regionale rekeningen.

In beide andere regio's is toerisme wel van groot belang en laat deze ook aanzienlijke groei zien. Daarnaast ligt Zeeuwsch-Vlaanderen weliswaar geïsoleerd ten opzichte van de rest van Nederland, maar omdat het sterk is verbonden met de nabije Belgische steden Antwerpen, Gent en Brugge, profiteert het van de ontwikkelingen in die steden.

5.

De malaise

in de

bouwnijverheid

De bouwnijverheid verkeert vanaf 2008 in moeilijk vaarwater. Als gevolg van het inzakken van de markt voor koopwoningen en kantoren staat de nieuwbouw op een veel lager pitje. De krimp van de bouwproductie is zichtbaar in alle provincies, het meest nog in Groningen. De malaise leidde in 2011 ook tot een krimp van de werkgelegenheid in de bouw, behalve in Utrecht en Zeeland.

5.1 De terugval van de bouwnijverheid

Sinds 2009 heeft de bouwnijverheid te kampen met dalende productie. Enige verbetering was zichtbaar in 2011 als gevolg van verzachtende overheidsmaatregelen. Deze periode van malaise in de bouwnijverheid is vergelijkbaar met die in de jaren 1981-1983. Gedurende meerdere jaren is er sprake van afnemende oplevering van nieuwe kantoren en huizen. Dit heeft een grote weerslag op de economie. Tussen 2008 en 2012 is er bijna 12 miljard aan productiewaarde verloren gegaan.

De ondergang van de Amerikaanse bank Lehman Brothers in 2008 leidde tot een wereldwijde financiële crisis die zijn weerslag had op de huizenmarkt. Tot 2008 waren huizenkopers ervan verzekerd dat bij verkoop hun huis meer zou opbrengen dan dat ze ervoor betaald hadden. In de periode 1995-2001 waren huizenprijsstijgingen van meer dan 10 procent per jaar heel normaal. Daarna vlakke de prijsstijging af tot gemiddeld 4 procent per jaar. Maar vanaf 2009 zijn de huizenprijzen aan het dalen met gemiddeld 3 à 4 procent per jaar. De bouw leefde in 2011 even op door regelingen als deeltijd-WW, de Crisis- en herstelwet en subsidies. Ook een tijdelijke BTW-verlaging stelde het aantal faillissementen in de bouw uit. Echter, het productieniveau van huizen en kantoren is nog steeds zeer laag en gemeenten en woningbouwers met grote grondposities moeten honderden miljoenen afschrijven op hun bezit. Nieuwe woningen worden met moeite verkocht en vaak pas na forse prijsdalingen. In 2012 gingen er meer dan honderd bouwbedrijven per maand failliet, waaronder ook enkele grotere bedrijven. De overblijvende bedrijven proberen zich te richten op 'nieuwe markten' zoals groen en CO₂-neutraal bouwen.

5.1.1 Uitgesproken faillissementen; rechtsvorm en bedrijfsactiviteit (SBI 2008)

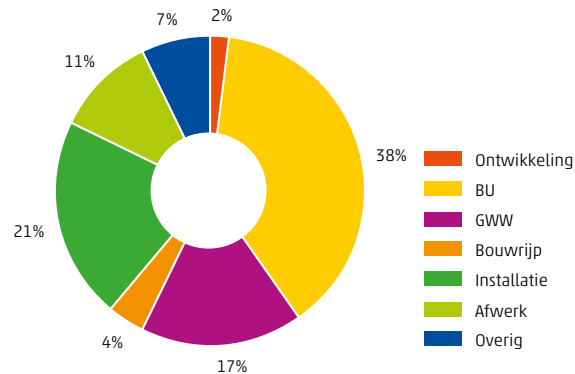
Perioden	Totaal aantal bedrijven				
	2008	2009	2010	2011	2012
Bouwnijverheid	659	1 064	1 159	1 148	1 526
Algemene bouw en projectontwikkeling	259	476	456	448	666
Grond-, water- en wegenbouw	34	58	57	82	95
Gespecialiseerde bouw	366	530	646	618	765

Bron: CBS, Faillissementenstatistiek.

5.2 Hoe is de bouwnijverheid samengesteld?

De bouwnijverheid bestaat uit de volgende onderdelen die niet afzonderlijk worden gepubliceerd: Burgerlijke en utiliteitsbouw, Grond-, weg- en waterbouw, Bouwrijp maken, Bouwinstallatie, Afwerken van gebouwen en Overige bouwnijverheid. Figuur 5.2.1 geeft de aandelen in de productiewaarden in 2010 weer.

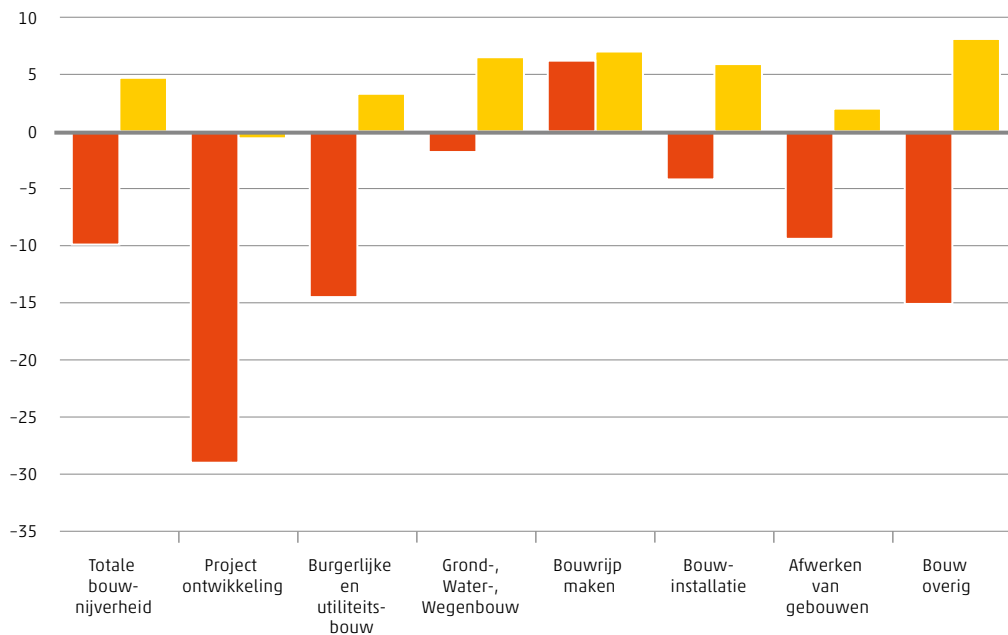
5.2.1 Productieverdeling, 2010 totale bouw in procenten

Bron: CBS, regionale rekeningen.

5.2.2 Ontwikkeling produktiewaarde bouwnijverheid in 2010 en 2011

Bron: CBS, regionale rekeningen.

De Burgerlijke- en utiliteitsbouw, Bouwinstallatie en GWW samen hebben meer dan 75 procent van de productie van de totale bouwproductie in handen. De bouwnijverheid omvat diverse deelsectoren met elk een verschillende economische ontwikkeling. In de bedrijfstakken Grond-, Weg- en Waterbouw (GWW) en de bouwinstallatiebedrijven gaat het in 2010 veel minder slecht dan in de Burgerlijke en Utiliteitsbouw. Projectontwikkeling en overige bouw daarentegen laten een veel forsere krimp zien.

Opmerkelijk is dat de productie in 2011 aantrok met meer dan 4,5 procent terwijl het arbeidsvolume van werknemers met meer dan 2 procent afnam. Blijkbaar hebben efficiencymaatregelen geleid tot een sterkere verbetering van de arbeidsproductiviteit. Uitzonderlingen zijn Utrecht en Zeeland waar het arbeidsvolume geen krimp kende maar nagenoeg gelijk bleef. De ontwikkeling van de productiewaarde van de eerder genoemde onderdelen van de bouwnijverheid kan via een overzicht in kaart gebracht worden.

5.3 Krimp bouw in Groningen het grootst

De grote krimp van de bouwnijverheid in 2009 en vooral 2010 is zichtbaar in alle provincies. Ook het herstel in 2011 manifesteerde zich in alle provincies. Over de hele periode 2008–2011 kromp het volume van de toegevoegde waarde van de bouw met 11 procent. In Groningen was de krimp met 18 procent het sterkst. Ook in Friesland en Zuid-Holland lag de krimp met 15 à 16 procent boven het landelijke gemiddelde. In Zeeland en Utrecht had de bouw (tot 2012) minder problemen. Hier groeide de bouwproductie in de jaren 2008–2011 nog licht.

5.3.1 Economische groei, toegevoegde waarde volumemutaties

Regio's	Alle economische activiteiten				Bouwnijverheid			
	2008	2009	2010	2011**	2008	2009	2010	2011**
	%							
Nederland	2,1	-3,3	1,7	1,2	1,0	-5,5	-10,6	5,2
Groningen	9,0	-2,8	11,1	-3,6	-0,4	-2,7	-16,7	1,2
Friesland	0,7	-2,6	0,9	1,2	2,1	-8,1	-11,7	3,4
Drenthe	1,2	-5,1	-0,5	3,5	-5,2	-10,2	-3,9	3,8
Overijssel	3,2	-2,5	1,3	1,9	3,5	-5,9	-13,0	6,3
Flevoland	0,4	-5,0	3,6	1,6	-5,3	7,3	-13,0	5,0
Gelderland	2,2	-2,9	0,1	1,3	3,1	-8,3	-5,3	4,7
Utrecht	1,7	-0,7	-0,9	1,6	-0,3	1,9	-6,7	7,6
Noord-Holland	2,5	-3,0	1,9	1,4	0,7	-5,2	-11,6	5,4
Zuid-Holland	1,2	-3,6	0,9	0,9	0,2	-7,9	-12,1	4,7
Zeeland	3,2	-4,1	4,3	-0,6	-2,6	0,5	-5,0	7,6
Noord-Brabant	2,1	-4,4	3,0	2,6	2,5	-3,6	-12,5	4,9
Limburg	1,2	-4,4	1,8	1,7	1,2	-7,6	-10,3	6,4

Bron: CBS, regionale rekeningen.

Bijlagen

I Tabellen

I.1 Regionale economische groei

COROP-gebied	2010	2011*	2012*
	% volumemutaties		
Oost-Groningen	-3,4	1,4	-1,7
Delfzijl e.o.	-2,1	-5,2	-0,6
Overig Groningen	14,0	-4,4	0,3
Noord-Friesland	0,2	1,2	-2,0
Zuidwest-Friesland	-1,9	-1,4	-1,5
Zuidoost-Friesland	3,0	1,5	-0,6
Noord-Drenthe	0,7	1,3	-1,3
Zuidoost-Drenthe	-4,4	4,1	-1,1
Zuidwest-Drenthe	1,9	4,9	-1,6
Noord-Overijssel	0,4	2,1	-1,6
Zuidwest-Overijssel	2,0	1,7	-1,5
Twente	1,3	1,3	-1,7
Almere	1,2	-0,6	-0,9
Flevoland-Midden	5,9	3,4	-1,2
Noordoostpolder en Urk	5,2	3,0	-2,7
Veluwe	0,4	0,8	-1,6
Achterhoek	-0,5	2,3	-2,0
Aggl. Arnhem/Nijmegen	-0,1	0,2	-1,3
Zuidwest-Gelderland	-0,4	2,6	-1,9
Utrecht-West	-7,8	-7,3	-2,0
Stadsgebied Amersfoort	2,5	-0,5	-1,4
Stadsgebied Utrecht	-1,3	3,2	-1,2
Zuidoost-Utrecht	-0,3	0,8	-1,5
Kop van Noord-Holland	-3,2	3,0	-1,7
Alkmaar en omgeving	0,4	1,1	-1,1
IJmond	0,8	-1,8	-1,1
Agglomeratie Haarlem	-0,5	0,4	-0,6
Zaanstreek	-1,7	1,0	-1,7
Amsterdam	4,8	0,8	-1,0
Overig Agglomeratie Amsterdam	-2,0	1,4	-1,5
Edam-Volendam e.o.	-1,5	-0,4	-1,8
Haarlemmermeer e.o.	1,8	2,8	-0,5
Het Gooi en Vechtstreek	-0,6	0,4	-1,4
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	-1,5	1,0	-1,0
Agglomeratie 's-Gravenhage (excl. Zoetermeer)	2,3	-2,0	-1,5
Zoetermeer	-0,4	-0,1	-1,7
Delft en Westland	-1,8	2,6	-1,5
Oost-Zuid-Holland	-6,8	-0,7	-1,8
Rijnmond	2,2	1,5	-0,8
Overig Groot-Rijnmond	11,6	2,2	-0,4
Drechtsteden	-2,5	0,2	-1,6
Overig Zuidoost-Zuid-Holland	-1,3	6,0	-1,6
Zeeuwsch-Vlaanderen	-1,5	1,5	3,1
Overig Zeeland	6,7	-2,0	-1,9
West-Noord-Brabant	1,0	1,9	-1,2
Midden-Noord-Brabant	1,5	2,2	-1,7
Stadsgebied 's-Hertogenbosch	-0,2	1,4	-1,6
Overig Noordoost-Noord-Brabant	-4,1	1,0	-1,6
Zuidoost-Noord-Brabant	9,7	3,6	-2,2
Noord-Limburg	-0,5	3,0	-1,5
Midden-Limburg	1,4	1,3	-1,8
Zuid-Limburg	2,7	0,8	-0,5

Bron: CBS, regionale rekeningen.

I.2 Regionale economische groei

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	2012*
	% volumemutaties									
Nederland	0,3	2,2	2,0	3,4	3,9	1,8	-3,7	1,5	0,9	-1,2
Groningen	1,2	2,7	-2,0	1,0	-1,8	8,7	-3,2	10,9	-3,9	0,1
Friesland	0,8	0,3	2,2	2,0	5,0	0,5	-3,0	0,7	0,9	-1,5
Drenthe	-0,8	0,1	2,8	0,3	5,6	1,0	-5,4	-0,7	3,2	-1,3
Overijssel	0,8	1,3	2,2	3,0	4,4	2,9	-2,9	1,1	1,6	-1,6
Flevoland	6,2	4,0	4,0	7,5	5,1	0,1	-5,4	3,4	1,3	-1,3
Gelderland	0,5	1,1	1,9	5,3	3,7	1,9	-3,2	0,0	1,1	-1,6
Utrecht	-1,4	1,8	2,2	3,9	4,6	1,5	-1,1	-1,0	1,3	-1,3
Noord-Holland	1,5	3,0	2,8	3,3	4,0	2,2	-3,4	1,7	1,1	-1,1
Zuid-Holland	0,2	1,8	2,8	3,4	4,4	1,0	-4,0	0,7	0,7	-1,2
Zeeland	1,4	1,4	2,0	2,1	6,3	2,9	-4,5	4,1	-0,9	-0,2
Noord-Brabant	0,2	2,7	3,1	3,9	3,3	1,8	-4,8	2,8	2,3	-1,7
Limburg	-0,9	2,9	0,2	2,5	4,0	1,0	-4,8	1,6	1,4	-1,0
Exclusief delfstoffenwinning										
Groningen	-0,6	-0,1	2,4	1,5	2,4	-0,2	-2,0	0,0	-0,5	-1,0
Friesland	1,5	0,7	3,4	2,5	4,5	0,6	-3,4	0,7	0,7	-1,6
Drenthe	-0,4	0,8	2,4	2,5	5,2	1,6	-5,3	-0,6	3,0	-1,4

Bron: CBS, regionale rekeningen.

I.3 Bruto binnenlands product per inwoner

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
	x 1 000 euro									
Nederland	28,8	29,4	30,2	31,5	33,0	34,9	36,1	34,7	35,3	35,9
Groningen	33,0	34,6	35,3	38,3	43,2	42,9	52,0	45,5	48,0	50,4
Friesland	23,1	23,8	23,9	25,2	26,3	28,0	28,8	27,9	28,4	29,1
Drenthe	22,8	23,1	23,2	24,5	25,3	27,1	27,9	26,3	26,2	27,4
Overijssel	24,8	25,4	25,9	26,8	28,0	29,8	31,2	30,6	30,9	31,4
Flevoland	20,7	21,7	22,1	22,9	25,2	26,9	26,6	24,9	25,8	26,1
Gelderland	24,3	24,8	25,2	26,0	27,7	29,4	30,3	29,6	29,7	30,1
Utrecht	35,5	35,6	36,3	37,5	38,8	40,9	41,6	41,9	41,8	42,3
Noord-Holland	33,6	34,3	35,3	36,6	37,8	39,5	40,4	39,3	40,4	40,5
Zuid-Holland	29,1	29,8	30,6	32,2	33,6	35,8	36,5	34,7	35,1	35,4
Zeeland	25,7	26,7	27,2	27,8	28,9	31,9	33,7	31,6	33,9	34,3
Noord-Brabant	28,6	29,1	30,0	31,3	32,9	34,6	35,7	34,5	35,7	36,4
Limburg	25,8	26,2	27,1	27,7	29,1	31,2	31,8	30,3	31,4	32,1
Exclusief delfstoffenwinning										
Groningen	25,2	25,5	25,6	26,6	27,7	29,2	29,4	29,4	29,3	29,0
Friesland	21,9	22,7	22,9	24,2	25,1	26,7	27,1	26,6	27,1	27,5
Drenthe	21,5	21,8	22,1	23,0	24,1	25,7	26,2	25,1	25,2	26,1

Bron: CBS, regionale rekeningen.

I.4 Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen)¹⁾

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
	mld euro								
Nederland	425,3	436,9	456,2	479,0	507,6	528,2	510,9	524,1	536,6
Groningen	17,7	18,1	19,5	22,0	21,9	26,5	23,4	24,8	26,2
Friesland	13,6	13,7	14,4	15,0	16,0	16,5	16,1	16,4	16,9
Drenthe	9,9	9,9	10,5	10,9	11,7	12,1	11,5	11,5	12,1
Overijssel	24,9	25,5	26,4	27,7	29,6	31,1	30,8	31,2	32,0
Flevoland	6,9	7,1	7,5	8,3	9,0	9,0	8,6	9,0	9,2
Gelderland	43,4	44,2	45,7	48,6	51,6	53,5	52,6	53,1	54,2
Utrecht	36,8	37,7	39,2	40,7	43,4	44,6	45,4	45,7	46,7
Noord-Holland	78,8	81,5	84,7	87,4	91,9	94,7	93,2	96,7	97,9
Zuid-Holland	91,5	94,0	99,1	102,9	109,9	112,6	108,1	110,2	112,1
Zeeland	9,0	9,2	9,4	9,8	10,8	11,4	10,7	11,5	11,7
Noord-Brabant	62,4	64,3	67,2	70,6	74,5	77,1	75,0	78,0	80,2
Limburg	26,6	27,5	27,9	29,1	31,2	31,8	30,3	31,4	32,3
Exclusief delfstoffenwinning									
Groningen	13,0	13,1	13,6	14,1	14,8	15,0	15,1	15,1	15,1
Friesland	13,0	13,1	13,8	14,3	15,2	15,5	15,3	15,7	15,9
Drenthe	9,4	9,5	9,9	10,4	11,1	11,4	11,0	11,0	11,5

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

I.5 Toegevoegde waarde (bruto, basisprijzen), 2011*¹⁾

	Landbouw	Nijverheid	Commerciële dienstverlening	Niet-commerciële dienstverlening	Alle economische activiteiten
	mld euro				
Nederland	8,7	131,6	263,4	132,9	536,6
Groningen	0,3	14,8	6,0	5,0	26,2
Friesland	0,8	4,5	6,8	4,8	16,9
Drenthe	0,4	3,5	4,8	3,4	12,1
Overijssel	0,6	9,0	13,3	9,1	32,0
Flevoland	0,4	1,7	4,8	2,3	9,2
Gelderland	0,8	12,2	25,3	15,9	54,2
Utrecht	0,3	6,9	27,5	12,1	46,7
Noord-Holland	0,9	12,6	62,7	21,7	97,9
Zuid-Holland	2,3	23,4	57,6	28,7	112,1
Zeeland	0,4	4,6	4,0	2,7	11,7
Noord-Brabant	0,9	24,1	36,8	18,4	80,2
Limburg	0,6	9,5	13,8	8,4	32,3
Exclusief delfstoffenwinning					
Groningen	0,3	3,7	6,0	5,0	15,1
Friesland	0,8	3,6	6,8	4,8	15,9
Drenthe	0,4	2,9	4,8	3,4	11,5

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

I.6 Totale investeringen in vaste activa¹⁾

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
	mln euro											
Nederland	64 210	92 742	96 197	94 507	94 759	94 336	99 170	108 568	116 712	124 191	111 123	104 580
Groningen	2 378	2 808	2 912	2 914	3 085	3 048	3 473	4 470	3 894	4 018	3 647	3 112
Friesland	2 012	3 290	3 318	3 235	3 327	3 209	3 263	3 444	4 092	3 975	3 656	3 176
Drenthe	1 893	2 240	2 353	2 521	2 705	2 329	2 578	2 877	2 905	2 940	2 459	2 227
Overijssel	3 740	5 027	5 268	5 340	4 970	5 680	6 112	6 762	6 842	7 343	6 152	5 594
Flevoland	1 571	3 229	3 113	3 051	3 631	2 881	3 823	3 953	4 285	2 747	3 003	4 469
Gelderland	6 784	9 230	9 383	10 043	9 947	10 296	10 120	10 482	12 212	13 424	12 978	11 264
Utrecht	5 006	7 478	8 016	8 173	7 770	8 450	9 149	9 518	10 311	10 817	9 559	9 629
Noord-Holland	11 287	16 688	16 522	15 797	16 463	16 542	16 622	18 074	18 681	20 918	19 604	17 988
Zuid-Holland	13 874	20 006	22 029	19 998	20 408	20 689	21 673	23 462	25 949	27 755	24 404	23 916
Zeeland	1 371	2 061	1 999	2 254	2 516	2 158	2 102	2 305	2 696	2 874	2 653	2 509
Noord-Brabant	9 199	14 462	14 442	14 425	13 622	13 105	13 792	15 356	16 837	18 197	16 325	14 876
Limburg	4 601	5 366	5 546	5 347	4 900	4 812	5 412	6 219	6 744	7 227	5 877	5 135

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

I.7 Investeringen in vaste activa naar type 2010*

	Woningen	Bedrijfs- gebouwen	GWV- werken	Vervoer- middelen	Machines en installaties	Overige investe- ringen in vaste activa	In cultuur gebrachte activa	Over- drachts- kosten op grond	Totaal
	%								
Nederland	27,4	16,0	13,2	9,3	13,9	18,5	0,3	1,4	100
Groningen	21,7	15,4	13,4	5,7	23,4	18,9	0,3	1,3	100
Friesland	25,8	21,1	16,0	6,0	11,8	17,0	0,7	1,5	100
Drenthe	26,8	12,8	14,7	7,3	12,6	23,8	0,4	1,6	100
Overijssel	28,9	16,7	14,7	5,6	12,8	19,4	0,5	1,4	100
Flevoland	20,0	10,5	4,8	38,6	17,6	7,6	0,4	0,5	100
Gelderland	32,8	19,9	14,0	4,4	10,0	16,8	0,7	1,4	100
Utrecht	23,2	16,3	19,2	14,6	7,7	17,4	0,2	1,4	100
Noord-Holland	26,1	16,1	9,8	10,4	12,8	23,1	0,1	1,6	100
Zuid-Holland	26,9	14,7	14,0	9,0	15,5	18,3	0,1	1,4	100
Zeeland	29,2	12,5	14,9	11,5	17,1	12,2	1,6	1,0	100
Noord-Brabant	32,3	16,4	11,6	5,0	14,7	18,2	0,4	1,3	100
Limburg	28,7	19,0	10,6	3,8	16,9	18,9	0,5	1,6	100

Bron: CBS, regionale rekeningen.

I.8 Arbeidsvolume werknemers¹⁾

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
	x 1 000 arbeidsjaren							
Nederland	5 699,4	5 682,5	5 772,6	5 905,3	6 013,3	5 939,6	5 892,5	5 909,8
Groningen	183,2	182,6	181,5	182,5	184,9	182,9	179,9	180,0
Friesland	190,1	191,0	190,2	195,1	196,0	191,9	194,5	193,4
Drenthe	140,7	140,3	140,6	142,9	147,5	141,5	139,3	142,2
Overijssel	368,8	370,2	374,3	384,8	390,3	393,4	390,8	393,7
Flevoland	92,9	94,1	97,7	102,7	105,2	103,9	104,3	103,9
Gelderland	649,6	651,2	662,7	681,2	693,7	681,7	676,9	678,9
Utrecht	474,9	475,1	487,8	501,7	507,0	510,8	504,8	508,1
Noord-Holland	1 022,1	1 015,6	1 037,0	1 054,9	1 072,0	1 063,7	1 050,2	1 056,0
Zuid-Holland	1 224,4	1 221,6	1 240,6	1 265,6	1 294,1	1 274,0	1 255,5	1 250,4
Zeeland	114,1	112,6	110,5	113,4	114,9	114,5	115,0	115,4
Noord-Brabant	863,5	860,5	882,2	902,9	922,1	905,0	903,8	908,3
Limburg	369,6	362,3	362,0	372,0	380,2	370,8	371,8	373,8

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

I.9 Arbeidsvolume werkzame personen¹⁾

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
	x 1 000 arbeidsjaren							
Nederland	6 480,1	6 478,0	6 582,8	6 728,3	6 832,4	6 759,4	6 719,3	6 753,0
Groningen	208,7	208,8	208,0	208,9	210,1	207,8	205,3	205,9
Friesland	227,0	228,5	228,0	232,2	232,9	228,5	230,7	230,7
Drenthe	165,6	165,6	166,3	168,9	173,2	167,0	165,1	168,2
Overijssel	423,0	425,0	429,7	440,4	445,1	447,8	445,4	448,8
Flevoland	109,2	111,2	115,0	120,8	123,1	121,7	122,2	122,4
Gelderland	747,6	751,0	764,1	783,9	797,9	784,8	781,2	784,4
Utrecht	528,7	530,7	544,7	560,5	566,3	570,2	565,2	569,9
Noord-Holland	1 157,1	1 154,1	1 178,7	1 199,7	1 214,2	1 208,3	1 196,8	1 206,5
Zuid-Holland	1 368,9	1 368,7	1 391,0	1 419,3	1 448,4	1 429,3	1 412,1	1 410,8
Zeeland	135,6	134,3	132,5	135,5	137,0	136,4	137,0	137,2
Noord-Brabant	983,3	982,2	1 006,1	1 028,8	1 048,0	1 030,8	1 030,1	1 037,6
Limburg	420,0	412,8	413,2	423,9	430,6	421,2	422,5	425,1

Bron: CBS, regionale rekeningen.

¹⁾ Vanwege de Extra-regio kan het voorkomen dat het weergegeven cijfer van de totale economie niet overeenstemt met de som van de provincies.

I.10 Primaire inkomensverdeling per inwoner 2010*

	Gemengd inkomen	Beloning werknemers	Ontvangen inkomen uit vermogen	Betaalde inkomen uit vermogen	Primair inkomen
	Euro				
Nederland	1 975	17 779	2 379	1 002	21 131
Groningen	1 705	14 875	1 739	811	17 507
Friesland	1 890	14 353	2 588	865	17 966
Drenthe	2 076	15 291	2 099	926	18 540
Overijssel	1 842	15 728	1 967	910	18 627
Flevoland	1 931	18 428	1 532	1 122	20 770
Gelderland	1 981	16 962	2 394	994	20 342
Utrecht	2 163	20 586	3 026	1 175	24 601
Noord-Holland	2 145	19 453	2 742	1 076	23 265
Zuid Holland	1 831	19 221	2 303	977	22 378
Zeeland	2 168	15 399	2 479	940	19 106
Noord-Brabant	2 099	17 244	2 499	1 046	20 796
Limburg	1 757	15 522	1 740	913	18 106

Bron: CBS, regionale rekeningen.

I.11 Secundaire inkomensverdeling per inwoner 2010*

	Belasting op inkomen en vermogen	Sociale premies	Betaalde inkomens- overdrachten	Beschikbaar inkomen	Sociale uitkeringen	Ontvangen inkomens- overdrachten
	Euro					
Nederland	3 398	8 404	1 532	15 498	6 344	1 357
Groningen	2 390	7 776	1 592	12 816	6 020	1 046
Friesland	2 442	6 847	1 486	13 647	5 303	1 154
Drenthe	2 775	7 292	1 464	13 602	5 628	965
Overijssel	2 580	7 483	1 414	13 978	5 688	1 141
Flevoland	2 942	9 250	1 436	15 000	6 820	1 039
Gelderland	3 053	8 017	1 471	15 001	6 070	1 128
Utrecht	4 326	9 560	1 539	17 288	7 107	1 005
Noord-Holland	4 200	9 075	1 633	16 444	6 822	1 265
Zuid Holland	3 779	9 495	1 572	15 994	7 136	1 327
Zeeland	3 030	6 745	1 529	14 668	5 213	1 651
Noord-Brabant	3 226	7 675	1 490	15 438	5 798	1 235
Limburg	2 654	7 129	1 538	15 723	5 524	3 414

Bron: CBS, regionale rekeningen.

II Indeling bedrijfstakken en -klassen, gebaseerd op de SBI 2008

Letter	Bedrijfsklassen	Bedrijfstakken	Vierdeling
A	Landbouw, bosbouw en visserij	A Landbouw, bosbouw en visserij	Landbouw, bosbouw en visserij
B	Delfstoffenwinning	B Delfstoffenwinning	Nijverheid
C	Industrie	C Industrie	
D	Energievoorziening	D Energievoorziening	
E	Waterbedrijven en afvalbeheer	E Waterbedrijven en afvalbeheer	
		B-E Nijverheid (geen bouw) en energie	
F	Bouwnijverheid	F Bouwnijverheid	
G	Handel	G-I Handel, vervoer en horeca	Commerciële dienstverlening
H	Vervoer en opslag		
I	Horeca		
J	Informatie en communicatie	J Informatie en communicatie	
K	Financiële dienstverlening	K Financiële dienstverlening	
L	Verhuur van en handel in onroerend goed	L Verhuur van en handel in onroerend goed	
M	Specialistische zakelijke diensten	M-N Zakelijke dienstverlening	
N	Verhuur en overige zakelijke diensten		
O	Openbaar bestuur en overheidsdiensten	O-Q Overheid en zorg	Niet-commerciële dienstverlening
P	Onderwijs		
Q	Gezondheids- en welzijnszorg		
R	Cultuur, sport en recreatie	R-U Cultuur, Recreatie, overige diensten	
S	Overige dienstverlening		
T	Huishoudens		
U	Extraterritoriale organisaties		

III Indeling van COROP-gebieden naar provincie en landsdeel

Nr.	COROP-gebied	Provincie	Landsdeel
0100	Oost-Groningen	Groningen	Noord
0200	Delfzijl e.o.		
0300	Overig Groningen		
0400	Noord-Friesland	Friesland	
0500	Zuidwest-Friesland		
0600	Zuidoost-Friesland		
0700	Noord-Drenthe	Drenthe	
0800	Zuidoost-Drenthe		
0900	Zuidwest-Drenthe		
1000	Noord-Overijssel	Overijssel	Oost
1100	Zuidwest-Overijssel		
1200	Twente		
4000	Flevoland	Flevoland	
4001	Almere		
4002	Flevoland-Midden		
4003	Noordoostpolder en Urk		
1300	Veluwe	Gelderland	
1400	Achterhoek		
1500	Agglomeraties Arnhem en Nijmegen		
1600	Zuidwest-Gelderland		
1700	Utrecht	Utrecht	West
1701	Utrecht-West		
1702	Stadsgewest Amersfoort		
1703	Stadsgewest Utrecht		
1704	Zuidoost-Utrecht		
1800	Kop van Noord-Holland	Noord-Holland	
1900	Alkmaar e.o.		
2000	IJmond		
2100	Agglomeratie Haarlem		
2200	Zaanstreek		
2300	Groot-Amsterdam		
2311	Amsterdam		
2321	Overig Agglomeratie Amsterdam		
2322	Edam-Volendam e.o.		
2323	Haarlemmermeer e.o.		
2400	Het Gooi en Vechtstreek		

Nr.	COROP-gebied	Provincie	Landsdeel
2500	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	Zuid-Holland	
2600	Agglomeratie 's-Gravenhage		
2601	Agglomeratie 's-Gravenhage excl. Zoetermeer		
2602	Zoetermeer		
2700	Delft en Westland		
2800	Oost-Zuid-Holland		
2900	Groot-Rijnmond		
2910	Rijnmond		
2920	Overig Groot-Rijnmond		
3000	Zuidoost-Zuid-Holland		
3001	Drechtsteden		
3002	Overig Zuidoost-Zuid-Holland		
3100	Zeeuwsch-Vlaanderen	Zeeland	
3200	Overig Zeeland		
3300	West-Noord-Brabant	Noord-Brabant	Zuid
3400	Midden-Noord-Brabant		
3500	Noordoost-Noord-Brabant		
3510	Stadsgewest 's-Hertogenbosch		
3520	Overig Noordoost-Noord-Brabant		
3600	Zuidoost-Noord-Brabant		
3700	Noord-Limburg	Limburg	
3800	Midden-Limburg		
3900	Zuid-Limburg		

Begrippen

Arbeidsvolume werkzame personen

De hoeveelheid arbeid die is ingezet in het arbeidsproces; deze wordt uitgedrukt in arbeidsjaren of gewerkte uren. Werkzame personen zijn alle personen (werknemers en zelfstandigen) die bijdragen aan de Nederlandse productie, ongeacht leeftijd, het aantal uren dat men werkt of het land waarin men woont.

Bruto binnenlands product

Het bruto binnenlands product (bbp) tegen marktprijzen is het eindresultaat van de productieve activiteiten van de ingezeten productie-eenheden. Het is gelijk aan de toegevoegde waarde tegen basisprijzen van alle bedrijfsklassen aangevuld met enkele transacties die niet naar bedrijfsklassen worden verdeeld.

Bruto toegevoegde waarde

De bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen is gelijk aan het verschil tussen de productie in basisprijzen en het intermediair verbruik tegen aankooprijzen.

COROP-gebied

De naam COROP is afgeleid van de naam van een interdepartementale commissie die de betreffende regionale indeling van Nederland omstreeks 1970 heeft ontworpen. Voluit luidde de naam van deze commissie: Coördinatiecommissie Regionaal OnderzoeksProgramma.

Economische groei

De volumemutatie van het bruto binnenlands product tegen marktprijzen. Voor het bepalen van de regionale volumemutaties van de toegevoegde waarde, worden nationale volumemutaties per bedrijfsgroep toegepast op de regionale productiestructuren. Prijsontwikkelingen van de geproduceerde en verbruikte goederen en diensten in de verschillende regio's worden gelijk verondersteld.

Grote steden (G4)

In deze publicatie zijn de grote steden gedefinieerd als kerngemeente plus omliggend gebied. Amsterdam betreft COROP-gebied Groot-Amsterdam, Rotterdam betreft COROP-subgebied Rijnmond, Den Haag omvat COROP-gebied Agglomeratie 's-Gravenhage en Utrecht ten slotte omvat COROP-plusgebied stadsgewest Utrecht.

Investerings in vaste activa

Investerings in vaste activa zijn uitgaven voor geproduceerde materiële of immateriële activa die langer dan een jaar in het productieproces worden gebruikt.

Investeringsquote

Bruto kapitaalinvesterings in vaste activa in een bedrijfstak als percentage van de bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak. Het betreft hier niet alleen de investeringen door ondernemingen maar door alle sectoren van uitvoering (publieke en private partijen).

Randstad

In deze publicatie wordt onder de Randstad verstaan: de provincie Zuid-Holland; de provincie Noord-Holland; de provincie Utrecht; provincie Flevoland.

Recessie

De toestand waarin de economie verkeert wanneer het volume van het bruto binnenlands product (na correctie voor seizoeninvloeden) twee opeenvolgende kwartalen krimpt.

Zelfstandigen

Zelfstandigen zijn personen die een inkomen ontvangen door voor eigen rekening of risico arbeid te verrichten in het bedrijf of het beroep dat zij zelfstandig uitoefenen.

Ook meewerkende gezinsleden worden tot zelfstandigen gerekend, tenzij zij een arbeidsovereenkomst zijn aangegaan.

Technische toelichting

Inleiding

Regionale rekeningen geven een kwantitatieve beschrijving van het economisch proces van regio's binnen een land en sluiten aan op de nationale rekeningen. De nadruk in de regionale rekeningen ligt op de productie en inkomensvorming. Theoretisch kunnen de nationale rekeningen beschouwd worden als de sommatie van de regionale rekeningen. De productie in een land wordt immers voortgebracht door bedrijven en instellingen in de verschillende regio's, de zogenoemde 'ingezeten eenheden'. In de Nederlandse praktijk worden echter eerst de nationale rekeningen samengesteld en worden vervolgens de regionale cijfers hiervan afgeleid.

Bij het samenstellen van de regionale rekeningen worden dezelfde concepten en definities gehanteerd als bij de nationale rekeningen. Voor beide wordt aangesloten op de internationale richtlijnen van het System of National Accounts 1993 (SNA 1993) en het Europees systeem van nationale en regionale rekeningen 1995 (ESR 1995). Hierdoor zijn de uitkomsten van de regionale rekeningen zowel binnen Nederland als internationaal vergelijkbaar. Eén van belangrijkste gebruikers van deze cijfers is de Europese Unie ten behoeve van het regionaal beleid. Het regionale bruto binnenlands product (bbp) per inwoner is één van de criteria voor het toekennen van uitkeringen in het kader van de Europese structuurfondsen.

Regio's

Het Nederlandse deel van het continentaal plat in de Noordzee en de Nederlandse ambassades in het buitenland vallen onder het economisch gebied van Nederland. De activiteiten in deze gebieden maken deel uit van de Nederlandse economie maar zij worden niet aan de provincies toegekend. Voor dit doel is de zogenoemde Extra-regio gecreëerd. De som van de provinciecijfers stemt hierdoor niet overeen met het nationale rekeningencijfer. In de tabellen met provinciecijfers in deze publicatie is de Extra-regio weggelaten. In de regionale rekeningen wordt de actuele regionale indeling gehanteerd. Bij grenswijzigingen door bijvoorbeeld gemeentelijke herindelingen ontstaan, meestal beperkte, breuken. Bij grotere breuken worden volgtijdelijk vergelijkbare reeksen samengesteld.

Methoden

Er zijn grofweg twee methoden om regionale rekeningen samen te stellen: bottom-up en top-down. Bij de bottom-up methode worden gegevens over in de regio gevestigde eenheden opgeteld tot een regionaal cijfer. De som van alle regionale cijfers moet overeenkomen met het nationale cijfer. Bij de top-down methode wordt het nationale aggregaat verdeeld met een verdeelsleutel. Meestal wordt hiervoor informatie over de inzet van arbeid gebruikt. Voor de Nederlandse regionale rekeningen wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de bottom-up methode waarbij gegevens van individuele eenheden uit de productiestatistieken centraal staan. Wanneer een eenheid vestigingen in verschillende regio's omvat dan wordt de informatie van deze eenheid toegedeeld aan de betreffende regio's, meestal op basis van de aantallen banen van werknemers. Voor een deel van de economie zijn geen goede gegevens van de individuele eenheden beschikbaar. Hiervoor wordt dus teruggerepen op de top-down methode. Omdat de regionale inzet van arbeid bij deze methode cruciaal is, dienen afgeleide cijfers over regionale arbeidsproductiviteit (bruto toegevoegde waarde per arbeidsjaar) met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Kerncijfers Regionale rekeningen

In de regionale rekeningen worden de volumemutaties anders berekend dan in de nationale rekeningen. In de regionale rekeningen worden de berekeningen uitgevoerd op bedrijfsklasseniveau en niet zoals in de nationale rekeningen op het niveau van goederen en diensten. Verder worden in de regionale rekeningen de gegevens eerst in lopende prijzen samengesteld terwijl dit in de nationale rekeningen simultaan in lopende prijzen en in prijzen van het voorafgaande jaar gebeurt. Nadat in de regionale rekeningen de cijfers in lopende prijzen zijn bepaald worden deze gedefleerd om te komen tot de volumemutaties. Er zijn bij het CBS geen gegevens over regionale prijsontwikkelingen per bedrijfstak beschikbaar. Daarom worden de regionale uitkomsten van de productie en het intermediair verbruik, en dus van de toegevoegde waarde, per bedrijfsklasse gedefleerd met nationale deflatoren. Overigens wordt voor de landbouw en de aardolie- en aardgaswinning wel gebruikgemaakt van regionale verdelingen van de geproduceerde goederen.

Voor het meest recente jaar zijn geen ramingen van het regionale bbp in lopende prijzen beschikbaar. De economische groei naar regio wordt voor dat jaar gebaseerd op de productiestructuur van het voorgaande jaar en de nationale ontwikkelingen per bedrijfsklasse. Voor enkele bedrijfsklassen (landbouw, aardolie- en aardgaswinning, verhuur van en handel in onroerend goed) worden wel regionale gegevens ingezet. Verder worden voor enkele (verzorgende) bedrijfsklassen cijfers over de bevolkingsgroei meegenomen. Alle voorlopige cijfers kunnen onderhevig zijn aan bijstellingen, maar door de gehanteerde methode geldt dit in hoge mate voor de economische groeicijfers naar regio van het meest recente jaar.

Het bbp is de som van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen per bedrijfstak en het saldo van de productgebonden belastingen en subsidies. Deze laatste post is niet volledig toe te wijzen aan de verschillende bedrijfstakken. Basis voor het regionaliseren zijn juist de cijfers over de toegevoegde waarde per bedrijfsklasse. Conform internationale afspraken worden de productgebonden belastingen en subsidies verdeeld over de regio's overeenkomstig de totale toegevoegde waarde tegen basisprijzen om tot het bbp tegen marktprijzen per regio te komen.

Revisiestrategie

De regionale rekeningen sluiten aan op de nationale rekeningen, niet alleen qua concepten en definities, maar ook wat betreft de revisiestrategie. Eens in de 5 à 10 jaar worden bij een revisie de niveaus opnieuw bepaald en tussen revisies worden de jaar-op-jaar veranderingen zo juist mogelijk weergegeven. Conceptuele wijzigingen, nieuwe of gewijzigde bronnen en eventuele correcties worden pas bij de periodieke revisies doorgevoerd. Om de vergelijkbaarheid in de tijd te behouden worden dan ook de cijfers over eerdere jaren aangepast.

Publicaties

De regionale economie 2011

Een beeld van de regionale economie 1995-2005

Regionale investeringen in vaste activa 1995-2006

Nationale Rekeningen 2012

De Nederlandse economie 2012

Het dossier Nederland regionaal, te vinden op www.cbs.nl (thema's/dossiers/Nederland regionaal), bevat naast informatie over de regionale rekeningen een schat aan informatie over overige regionale gegevens, gerangschikt op thema. In het domein Nederland regionaal zijn in pdf-formaat de publicaties van de regionale rekeningen opgenomen. De meest recente zijn 'de regionale economie 2011', 'regionale investeringen in vaste activa 1995-2006' en 'een beeld van de regionale economie 1995-2005'. Alle tabellen van de regionale rekeningen staan in de elektronische database StatLine (Thema's/macro-economie/Regionale rekeningen.)

Medewerkers

Edgar Angus

Rita Bhageloe-Datadin

Hans Langenberg

Ilham Malkaoui

Paul Mangoenkarso

Nico Mens